

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
Pedagoģijas, psiholoģijas un mākslas fakultāte
Pirmsskola un sākumskola

ILONA GŪTMANE

**Bērnu agresīvas uzvedības novēršanas iespējas pirmsskolas 2.
posmā**

Bakalaura darbs

Darba vadītājs

Profesore

Akadēmiskais amats

Dr. psych.

Zinātniskais /
akadēmiskais grāds

Tija Zīriņa

Vārds, uzvārds

Paraksts

BAUSKA 2022

Anotācija

Bakalaura darba **temats:** Bērnu agresīvas uzvedības novēršanas iespējas pirmsskolas 2. posmā.

Autore: Ilona Gūtmane

Pētījuma mērķis ir teorētiski pētīt un praktiski izziņāt bērnu agresīvas uzvedības novēršanas iespējas 2. pirmsskolas posmā.

Bakalaura darbs sastāv no teorētiskās un empīriskās daļas. **Teorētiskajā daļā**, pamatojoties uz D. Škušlovnika, I. Tiltiņas-Kapeles, A. Dudkinas (2014), D. Lapsas (2020), Ž. Tauriņas, G. Kleinbergas, I. Beikartes (2020), V. Rudušas (2012), autoru kolektīva K. Martinsones, A. Miltuzes, D. Voitas, E. Čukura, S. Mihailovas, I. Dambergas, M. Bisenieces, A. Hofmanes (2015), A. Петрика, (2020), I. Filjozas (2016), G. Svences (1999), D. Lieģenieces (1999), L. Garbi (2020), J. A. Studenta (1998), kā arī citu autoru zinātniskajām atziņām, tika analizētas agresīvas uzvedības izpausmes un pedagogiskie paņēmieni, kā šo nevēlamo uzvedību mazināt. Ņemot vērā zinātniskās atziņas, tika secināts, ka pirmsskolas 2. posma bērniem agresija izpaužas dažādos veidos un tās izraisītāji ir daudzi blakus faktori. Nepieciešams visaptverošs novērtējums, lai identificētu un pārvaldītu pamatā esošās problēmas. Ir izstrādās pedagogiskās metodes, kā koriģēt šo uzvedību, piemēram, relaksējoši vingrinājumi, lomu spēles un pasaku klausīšanās, pieņemot savas jūtas un tās identificējoties ar pasakas varoni. Bērnu literatūra palīdz labāk izprast apkārtējo pasauli, tas ir lielisks līdzeklis, kā piekļūt bērna iztēlei un koriģēt nevēlamo uzvedību.

Empīriskajā daļā pētījuma sākumā, praktiski tika novēroti bērni dienas rita laikā, mērķtiecīgi piemeklētas pasakas, lai tās saturs koriģētu bērnu uzvedību. Pētījuma laikā sistemātiski pielietota pasakas klausīšanās, pieņemot savas jūtas un tās identificējoties ar pasakas varoni. Pētījuma sākumā tika izvirzīta hipotēze, kas apstiprinājās pētījuma noslēgumā. Pēc pasakas nolasīšanas bērni tika mērķtiecīgi virzīti uz savas uzvedības izziņāšanu un koriģēšanu. Pētījuma beigās tika apkopoti pētījumā gūtie rezultāti, kuri tika salīdzināti iegūtajiem rezultātiem pētījuma sākumā. Veikta analīze un apkopoti iegūtie dati.

Bakalaura darbs sastāv no ievada, 4 nodaļām un 6 apakšnodaļām, tajā ietverti 7 attēli, 3 tabulas, 2 pielikumi, izmantoti 48 literatūras avoti. Darba apjoms - 52 lapaspuses.

Atslēgas vārdi: agresīva uzvedība, cēloņi, novēršanas paņēmieni, 2. pirmsskolas posms, attīstības likumsakarības.

Abstarct

Subject of bachelor's work: Prevention of aggressive behaviour by children in the second stage of preschool.

Author: Ilona Gūtmane

The study aims to theoretically study and practically explore options for preventing aggressive behavior in children during the second stage of preschool.

The bachelor's work consists of the theoretical and empirical part. In the **theoretical** part, based on the D. Škušlovnikā, I. Tiltiņas-Kapeles, A. Dudkinas (2014), D. Lapsas (2020), Ž. Tauriņas, G. Kleinbergas, I. Beikartes (2020), V. Rudušas (2012), collective author K. Martinsones, A. Miltuzes, D. Voitas, E. Čukura, S. Mihailovas, I. Dambergas, M. Bisenieces, A. Hofmanes (2015) Петрика, (2020), I. Filjozas (2016), G. Svences (1999), D. Lieģenieces (1999), L. Garbi (2020), J. A. Studenta (1998), and other authors' scientific knowledge, analysed aggressive behavioural expressions and pedagogical techniques for reducing this unwanted behavior. In the light of scientific knowledge, it was concluded that pre-school second stage children exhibit aggression in different ways and are caused by many side factors. A comprehensive assessment is needed to identify and manage underlying problems. There are pedagogical methods to correct this behavior, such as relaxing exercises, role-playing and fairytale listening, accepting their feelings and identifying them with a fairytale character. Children's literature helps you better understand the world around you, it's a great tool for accessing a child's imagination and correcting unwanted behavior.

In the **empirical** part of the study at the beginning, children were practically observed during the day's ritual, purposefully tailored fairy tales so it's contents would correct children's behavior. Listening to a fairy tale has been systematically applied during the study, accepting its feelings and identifying them with a fairy tale character. A hypothesis was raised at the start of the study, which was confirmed at the conclusion of the study. After reading the fairy tale, the children were purposefully directed toward cognizing and correcting their behavior. At the end of the study, the results were collected and compared to the results at the beginning of the study. The Analysis was carried out and data was collected.

The bachelor's work consists of an introduction, 4 chapters and 6 sub-chapters, contains 7 images, 3 tables, 2 attachment, 48 literary sources are used. The amount of work - 52 pages.

Key words: aggressive behavior, causes, prevention techniques, Phase 2, developmental laws.

Saturs

Ievads.....	5
1. Bērnu agresīvas uzvedības raksturojums un izpausmes.....	8
1.1. Agresijas un agresivitātes jēdziens	8
1.2. Agresīvas uzvedības izpausmes personības uzvedībā	9
2. Bērnu attīstības likumsakarību analīze 2. pirmsskolas posmā.	16
3. Bērnu agresīvas uzvedības novēršanas paņēmieni pirmsskolā	20
4. Empīriskais pētījums par bērnu agresīvas uzvedības novēršanas iespējām vidējā pirmsskolas vecumā.....	25
4.1. Pētījuma metožu izvēles pamatojums un apraksts.....	25
4.2. Pētāmās mērķauditorijas apraksts	26
4.3. Pētījuma norises apraksts	30
4.4. Pētījumā iegūto datu analīze un interpretācija	41
Secinājumi	44
Priekšlikumi pedagogiem un vecākiem agresīvas uzvedības mazināšanai 2.pirmsskolas posmā	46
Literatūras un citu avotu saraksts	47
Pielikums	51

Ievads

Autore novērojusi, ka arvien biežāk Latvijas skolās ir problēmas ar vardarbību starp vienaudžiem, tā izpaužas ar pāri darījumiem, ko sauc par mobingu un bulingu. Pedagogiem un bērniem tiek organizēti vairāki preventīvi pasākumi, informatīvās kampaņas, kas vēsta, ka nīrgāties un aizskart otru nav smieklīgi, bet tajā pašā laikā nav baudāmu datu, kas liecinātu, ka situācija uzlabotos. Tieši pretēji – vardarbība un agresija ir izplatīta izglītības iestādēs un laikam arī grūti apkarojama, situācijas ķīlnieki ir gan bērni, gan pedagogi. Saeimai radās iecere tās vardarbīgus bērnus izslēgt no skolu vides, vismaz uz laiku, nevis izstrādāt vienotas vadlīnijas, kas būtu liels atbalsts pedagogam cīņā ar vardarbību. Tomēr tika nolemts šos grozījumus Izglītības likumā nevirzīt tālāk. Kurš ir tas brīdis, kad jāspiež trauksmes poga par bērna uzvedību? Vai sišana pa galvu un speršana pa vēderu ir pēdējais brīdis? Tikmēr problēmas paliek.

Arvien biežāk vērojamas agresijas un vardarbības izpausmes arī maziem bērniem, ja tam tiktu pievērsta lielāka uzmanība jau pirmsskolas vecumā, tad iespējams nākotnē šie bērni izprastu savu uzvedību un tādu problēmu nebūtu. Novērojumi liecina, ka pirmsskolā bērni nespēj tikt galā ar savām emocijām un jūtām. Bērniem nav iedots rīks, kurš patiesi atvieglotu tā ikdienu. Šiem bērniem ir grūtības sevi motivēt darbam, problēmas socializēties un būt sociālam, noteikumu ievērošana izraisa lielas mokas.

Starptautiskās sabiedrības uzmanības degpunktā parādās dažāda veida informācijas par agresivitātes izpausmju pieaugumu agrīnajā vecumā. Bērnu uz pusaudžu vidū agresija izpaužas daudz nežēlīgāki nekā pieaugušo pasaulē. Pārsvarā tie ir bērni kuru vecāki šķirās vai to starpā ir kādas nesaskaņas. Kur meklēt izcelsmi šai uzvedībai, ģimenē vai, tomēr, pašā bērnā?

Latvijas plašsaziņas līdzekļos, sociālajos tīklos un ielu reklāmās pēdējos desmit gados tiek daudz runāts par vardarbību pret bērniem un tās novēršanas iespējām. Tomēr Latvijas sabiedrībai ir zīmīga “neiejaukšanās kultūra”, ja notiek vardarbība ģimenē, starp diviem pieaugušajiem, tad sabiedrība šo parādību uztver kā pašu par sevi saprotamu.

Valsts bērnu tiesību inspekcijas statistikas apkopojumā arī 2021. gadā bērni un pusaudži ir anonīmi vērsušies pie Uzticības tālruņa. Dati stāsta, ka ar katru gadu pieaug tieši emocionālā vardarbība pret bērniem ģimenēs, pavisam nedaudz ir samazinājusies fiziskā vardarbība. Salīdzinot ar 2020. gadu emocionālā vardarbība ir krietni augusi (*sk. 1.pielikumu*).

Šobrīd, kā neliels atbalsts bērniem var būt izstrādātās atbalsta programmas, tās dod rezultātus, kaut arī niecīgus, tikai tādā gadījumā, ja ir atbilstoši atbalsta speciālisti. Diemžēl, arī šo speciālistu izglītības iestādēs katastrofāli pietrūkst. 2021. gadā ieaudzis bērnu skaits, kuriem

izstrādātas atbalsta programmas, uzvedībā dominē uzvedības un saskarsmes pašregulācijas grūtību izpausmes, kas veido gandrīz pusi (48 %) no visām iesniegumos minētajām uzvedības un saskarsmes problēmām, liecina Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcijas 2021. gada publiskais pārskats (sk. 1.pielikumu). Statistika dati liecina, ka nevēlama uzvedība vairāk izpaužas zēniem, mazāk meitenēm (sk. 2.pielikumu). No tā izriet, ka agrāk varēja klasificēts pārsvārā tikai pusaudžu kategorijā- nevēlamā uzvedība, šobrīd šajā kategorijā var klasificēt arvien jaunākus bērnus.

Šī brīža atbalsta personāla deficīts un vadlīniju trūkums stagnē bērna mentālo veselību. Bērnam ir pret dabiski uzvesties slikti, ja viņš jūtas labi, protams, ja viss ir kārtībā no medicīniskā aspekta. Izglītības iestāde ir vieta, kur bērns parāda, kā viņš jūtas un, ja ir novērojama šī agresija, tad bērns patiesībā jūtas ļoti slikti. Šī bērna uzvedība signalizē par palīgā saucienu.

Pedagogi paliek- viens pret vienu ar agresiju, kā izpausmi, kas to noved pie izdegšanas sindroma, tā rezultātā abas puses ir cietējas. Nevajag daudz – viens vienīgs bērns ar savu nevēlamo uzvedību var radīt traumatisku pieredzi visiem apkārtējiem, ne tikai konkrētam bērnam. Ignorējot agresīvu uzvedību, pieaugušais pāridarītājiem signalizē, ka šāda uzvedība ir akceptējama. Kā palīdzēt šiem bērniem? Kā novērst agresiju, lai neciestu pats bērns un apkārtējie. Šīs problēmas risinājumus ir meklējuši daudzi psihologi un pedagogi.

Pētījuma objekts: pedagoģiskais process pirmsskolā.

Pētījuma priekšmets: bērnu agresīva uzvedība 2. pirmsskolas posmā.

Pētījuma mērķis: teorētiski pētīt un praktiski izziņāt bērnu agresīvas uzvedības novēršanas iespējas 2. pirmsskolas posmā.

Pētījuma hipotēze: bērnu agresīvas uzvedības izpausmes mazināsies, ja pedagoģiskajā procesā tiks izmantota pasaku klausīšanās un to pārrunāšana, lai bērnam būtu vieglāk pieņemt un izprast savas jūtas un tās identificēt ar pasakas varoni.

Pētījuma uzdevumi:

- 1)Analizēt bērnu agresīvas uzvedības cēloņus un izpausmes.
- 2)Veikt bērnu attīstības likumsakarību izpēti pirmsskolas vecumā.
- 3)Atlasīt pedagoģiskos paņēmienus bērnu agresīvas uzvedības novēršanai pirmsskolā.
- 4) Veikt pētījumu par bērnu agresīvas uzvedības novēršanas iespējām 2. pirmsskolas posmā.

Pētījuma metodes:

1. Zinātniskās literatūras analīze.
2. Bērnu uzvedības novērojums.

3. Pedagoģiskā izmēģinājuma darbība.

Pētījuma bāze: X izglītības iestāde. Pētījumā piedalās pirmsskolas grupas 11 bērni.

1. Bērnu agresīvas uzvedības raksturojums un izpausmes

1.1. Agresijas un agresivitātes jēdziens

A. Dudkina analizējot agresijas jēdzienu, ir atsaukusies uz Lorenz teoriju, ka agresiju un agresivitāti pēta dažādas zinātnes nozares gan sociālās, gan dabaszinātnes. Dabaszinātnē agresiju pēta bioloģija, ģenētika, neirofizioloģija u. c. liekot uzsvāru uz agresīvas reakcijas noteicošajiem faktoriem. Piemēram, agresija dzīvnieku pasaulē ir pavisam normāla parādība bez šīs īpašības izdzīvošana nebūtu iespējama. (Škuškovnika, Tiltiņa-Kapele, Dudkina, 2014)

Savukārt sociālā nozare agresiju aplūko un pēta tikai sabiedrības kontekstā. Agresivitāti vairāk pēta un aplūko psiholoģijas zinātne. Šī zinātne pēta daudzus jautājumus saistībā ar apzinātu agresīvu uzvedību, kā arī darbības ar agresīviem nodomiem, kuras rezultātā neviens nav cietis. (Škuškovnika, Tiltiņa-Kapele, Dudkina, 2014)

Dr. D. Lapsa uzskata, ka agresija ir motivēta iznīcinoša darbība, tās rezultātā otrai personai tiek nodarīts fizisks vai emocionāls kaitējums. Agresiju var vērst pret kādu citu, lai mērķtiecīgi nodarītu kaitējumu, kā arī to var vērst arī pret sevi. (Lapsa, 2020)

Ā. Karpova agresivitāti definē, kā personības īpašību, kas raksturo gatavību agresīvai rīcībai. (Karpova, 1998)

Agresivitāte ir uzvedība, kas ir saistīta ar darbību. Tas ir pēdējais punkts, kā bērns izreaģē nepatīkamās emocijas, svarīgi, ka tas var liecināt par uzmanības deficītu. (Tauriņa, Kleinberga, Beikarte, 2020)

Emocijas ir konsekventas fizioloģiskas, neiroloģiskas, uzvedības, darbības un verbālās reakcijas uz iekšējiem vai ārējiem notikumiem. Emocijas cilvēka dzīvē pilda vairākas funkcijas – adaptācijas, motivācijas, informatīvo, novērtējošo un komunikatīvo funkciju. Un emocijas sadalot pamatemocijās veidojas: dusmas, riebums, bailes, skumjas un pārsteigums. Transformējoties pamatemocijām, veidojas jūtas, kuras salīdzinājumā ar emocijām ir noturīgākas, ilgstošas. Emocionālie stāvokļi ir garastāvoklis, afekts un frustrācija. Emociju un uzvedības mijiedarbībā ir svarīgi izprast emociju ekspresiju, emocionālo pārdzīvojumu ietekmi uz organismu un emociju regulāciju, tā uzskata S. Mihailova. (Martinsone, Miltuze, Voita, Čukurs, Mihailova, Damberga, Biseniece, Hofmane, 2015)

A. Dudkina raksta, ka L. Berkovics agresiju definē kā uzvedību, kuras mērķis ir ievainot kādu objektu. Savukārt D. Meijers, uzskata, ka agresija ir konstatējama konkrētā brīdī, kā faktiskā darbība un pastāv iespēja noteikt tās slēptos motīvus. Tā ir uzvedība, kuras mērķis ir ievainot personu, pret kuru vērsas. A. Dudkina raksta, ka agresija ir uzvedība ar mērķi fiziski un verbāli ievainot citu personu vai arī iznīcināt priekšmetus. Agresija ir impulss un

nepieciešamība nekavējoties rīkoties, apņēmība un dinamisks stāvoklis. Pēc A. Dudkinas uzskatiem, agresija ir destruktīva uzvedība, galvenokārt – tā ir ļaunprātīga, pirmām kārtām, tas ir uzbrukums cilvēkiem. (Škuškovnika, Tiltiņa-Kapele, Dudkina, 2014) Pēc V. Rudušas uzskatiem, agresija ietver nolūku nodarīt kādam kaitējumu. Dažādās dzīves situācijās var izmantot gan tiešus fiziskus un verbālus uzbrukumus. (Ruduša, 2012)

Ā. Karpova uzsver, ka agresija ir individuāla vai grupveida darbība, kura tiek virzīta uz cita cilvēka vai grupas fizisku vai psiholoģisku graušanu, kaitēšanu vai iznīcināšanu. (Karpova, 1998)

Agresijai ir vairāki izpausmes veidi, kas tos izraisa, kādi ir cēloņi un sekas, autore apraksta nākamajā nodaļā

1.2. Agresīvas uzvedības izpausmes personības uzvedībā

A. Dudkina savā grāmatā raksta, ka Moore et al uzsver vienu no agresijas izpausmēm kā huligānismu, kuru var definēt vairākos veidos – kā īpašu agresijas veidu vai kā tieksmi traucēt vai kaitēt. Tā ir uzvedība, kas izpaužas atkārtoti un kam raksturīga spēku nelīdzsvarotība. Svarīgs aspekts, ir agresijas iedalījumā. A. Dudkina raksta, ka S. Fešbahs agresiju iedala individuālā un kolektīvā rīcībā un var izdalīt trīs galvenos agresijas veidus: naidīgo, reaktīvo, instrumentālo agresiju. Instrumentālo agresiju izdala individuālo un sociālo, un arī sociālo un antisociālo agresiju. Instrumentālās agresijas izpausmes, kad mērķis ir neitrāls, toties agresija tiek izmantota kā viens no līdzekļiem, piemēram, šantāžas apstākļos, draudi personai, varmācība pret nevainīgu gūstekni vai stingra audzināšana, lietojot sodus. (Škuškovnika, Tiltiņa-Kapele, Dudkina, 2014) Pamatojoties uz pētījumu konstatējams, ka bērniem ar zemu morālo un sociālo tiesību zināšanu uztveri piemīt lielāks agresijas veidu skaits un bērniem ar augstāku morālo un sociālo noteikumu uztveri piemīt lielāka prosociala uzvedība. (Dereli, 2019).

Kā otru agresijas izpausmes veidu A. Dudkina piemin vardarbību. (Škuškovnika, Tiltiņa-Kapele, Dudkina, 2014) Vardarbība tiek definēta dažādi, tā ir visu veidu emocionāla un fiziska cietsirdība, seksuāla vardarbība, nolaidība vai cita veida izturēšanās, kas apdraud vai var apdraudēt bērna veselību, dzīvību, attīstību vai pašcieņu. (Bērnu tiesību aizsardzības likums, 19.06.1998., 1.pants, Latvijas Vēstnesis) Centra “Dardedze” prezentācijā, L. Balode raksta, ka Pasaules Veselības organizācija vardarbību definē, kā visa veida fiziskas un/vai emocionālās cietsirdības, seksuālās vardarbības, novārtā pamešana vai nolaidīgas izturēšanās, kas var izraisīt reālu vai potenciālu kaitējumu bērna veselībai, dzīvībai, attīstībai vai pašcieņai, bērnam

atrodoties atbildības, uzticēšanās un varas attiecību kontekstā. (Balode, 2015) Savukārt, Valmieras krīzes centrs “Valdardze” vardarbību iedala vairākos veidos:

- Fiziskā vardarbība;

Ja kadas citas peronas rīcība rada fiziskas sāpes vai pat ievainojumu. Tā ir sišana ar rokām vai priekšmetu, speršana, purināšana, košana, raušana, miega traucēšana u. c darbības.(Centrs Valdardze, 2016). I. Damberga raksta, ka Zirpoli un Melloy uzskata šāda veida sodus par psiholoģisku pazemojumu, kas rada dusmas, aizvainojumu un pazemojumu. Pētījumos ir pierādīts, ka pat salīdzinoši viegla fiziska sodīšana, piemēram, plīķis vai pēršana ar plaukstu, var bērnam izraisīt nevēlamas un nepareizas uzvedības izpausmes, piemēram, melošana, agresivitāte, skolas kavējumi un bēgšana no mājām. (Martinsone, Miltuze, Voita, Čukurs, Mihailova, Damberga, Biseniece, Hofmane, 2015)

Savukārt Pasaules un Veselības organizācija apkopojā un publicēja rezultātus par vardarbību un tās izpausmēm. Ziņojumā norādīts, ka atsevišķus vardarbības izraisošus cēloņus ir viegli ieraudzīt un konstatēt, pastāv arī apslēptie cēloņi, kuri ir iesakņojušies sabiedrībā, kultūras un ekonomiskajā vidē, rezultātā tie ir veidojušies cauri laikmetiem. (Ruduša, 2012)

- Seksuāla vardarbība

Jebkura veida seksuāla darbība starp bērnu un pieaugušo. Tā var izpausties: netiešos kontaktos (pieskārieni, skūpstīšana, glāstīšana, fotografēšana, izģērbšana, seksuāla rakstura sarunas, masturbēšana bērna priekšā, bērna pārdošana vai iesaistīšana pornogrāfijā) un tiešā kontaktā kā jebkāda veida dzimumkontakts.(Centrs Valdardze, 2016)

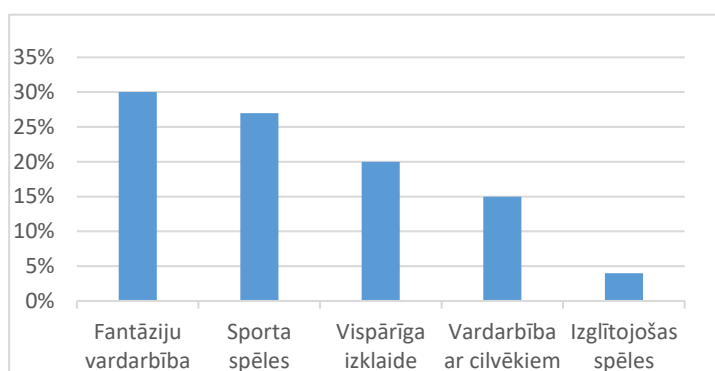
- Emocionāla vardarbība
- Pamešana novārtā vai nevērība

Ā. Karpova raksta, ka pēc A. Bandura teorijas agresija izpaužas, kā reakcija uz frustrāciju, ko pavada dusmas, naidīgums. Uzsver arī agresijas veidus; reaktīvo, ekspresīvo, afektīvā, naidīgā (kaitēt par katru cenu) un instrumentālā kurā mērķis var būt neitrāls. (Karpova, 1998)

V. Gulāne uzsver, ka agrā bērnībā par agresiju var runāt daļēji, jo šāda veida rīcībai nav nodoms kaitēt apkārtējiem. Vainas apziņa var radīt agresivitāti, šādi veidojas burvju loks, kur bērns izjūt vecāku mokošo varu un arī savu vainu un bailes. Viens no agresijas izsaucējiem ir multiplikācijas filmas, kurās šauj, visi krīt un atkal ceļās augšā, pirmsskolas vecuma bērni, vidēji divas stundas dienā skatās multfilmās, gada laikā redz 10000 vardarbības gadījumu, no kuriem 500 ir ar paaugstinātu riska pakāpi, bērnam rodas agresija pret līdzcilvēkiem, jo šāda vecuma bērni fantāziju jauca ar realitāti. Jūtas pret vardarbīgām epizodēm tiek mazinātas un sāk zust pieļaujamā robeža. Agresivitāti, kuru ir uzskrājis bērns var pēkšņi izlausties ārā atdarinot

redzēto darbību no televīzijas. Situācija, kad bērnam ir jāskatās vecumam nepiemēroti kadri, varētu saukt par vardarbību pret bērnu. Tas bērnam rada agresivitāti, nervozitāti un uzbudinājumu. Vēl viens svarīgs aspekts pēc V. Gulānes domām ir bērni kuri aug agresīvās ģimenēs, viņu saskarsmes spējas ir minimālas, tās vienkārši nav attīstītas. Šis bērns nonākot pirmsskolā nezina, kā izturēties pret citiem, kā rezultātā bērnus stumjot un grūstot. Ja agresivitāte parādās divu līdz trīs gadu vecumā, tad bērns to vērsīs pret mums. Šāda uzvedība ar raudāšanu, kliegšanu, neklausīšanu un pat mēģinājumu iesist izpaudīsies vēl vairākus gadus. Agresija kļūst vēl intensīvāka, ja bērns pirmajos dzīves gados ticis pārlietu lutināts un tāpēc psihiski nav pietiekami attīstīts. Šo jūtu nevar arī apspiest, jo tad tas sakrājas un izpaužas daudz vēlāk, kad jau ir neiespējami konstatēt cēloņus. (Gulāne, 2002)

A. Dudkina ir atsaukusies uz Chudova un Dātova teoriju, ka nozīmīga loma bērna dzīvē ir arī video spēlēm. Ir noskaidrots, ka 80% virtuālās pasaules lietotāju ir zems pašvērtējums. Tie, kuri pārsvarā dzīvo virtuālajā pasaulē, atklātas problēmas sava fiziskā “Es” pieņemšanā, vairāk nekā 60% ir grūti pieņemt savu personisko ķermeni. Emocionālajai sfērai raksturīgas depresīvas reakcijas. A. Dudkina atsaucās arī uz Bok un Dātovu teoriju, ka video spēlēm ir dažāds saturs. Vairums jaunāko video spēļu ir ar grafisku vardarbības attēlojumu atstāj negatīvu ietekmi uz bērnu (*sk.1. attēlu*) (Škuškovnika, Tiltiņa-Kapele, Dudkina, 2014)

1.attēls. Vispopulārāko bērnu video spēļu veidi (Škuškovnika, Tiltiņa-Kapele, Dudkina, 2014)

Neiropediātrs Андрей Петрик uzskata, ka datorspēļu ļaunprātīga izmantošana bērniem un pusaudžiem vienmēr izraisa paaugstinātu psihomotorisko aizkaitināmību, agresivitātes palielināšanos uzvedībā, kontaktējoties un draugiem. Vairāku videospēļu saturs, kā likums, ir balstīts uz agresiju. Šādu spēļu galvenā ideja ir tāda, ka bagātību, naudu un autoritāti var sasniegt ar agresijas, slepkavību, kukuļošanos un šantāžas palīdzību. (Петрик, 2020)

Savukārt I. Filjoza uzskata, ka bērns reaģē ar agresivitāti tāpēc, ka mamma ir satraukta, dusmīga, izturās rezervēti vai nevelta bērnam laiku, kā arī tad, ja tētis nav pieejams “vajadzību rezervuārs” iztukšojās, radot bērnam trauksmi. Stress ir viens no agresijas izraisītājiem, atkarībā

no apstākļiem tas dod signālu uzbrukt vai izlādēt emocijas. Paātrinās sirds ritms, asinis nogādā cukuru un skābekli locekļos, lai skrietu ātrāk vai sistu. Bērnu muskuļi saspringst. Viņš jūs šo fizisko saspringumu, un dažkārt dusmu lēkme ir nenovēršama (paklausot sava ķermeņa pavēlēm, bērns uzbrūk). Ja briesmas ir ārkārtējas un nav iespējams ne uzbrukums, ne emociju izlādēšana, ķermenis sastingst un domāšana tie apturēta. Lai nejustu sāpes ķermenis ieslīgst anestēzijai līdzīgā stāvoklī. Pieķersšanās teorijā uzvedību nosaka vajadzības. Bērns jūt spēcīgu fizisku saspringumu. Agresijas impulsu, ko prot kontrolēt atbilstoši savām spējām. Bērns sevi savalda, taču šīs pārslodzes brīdī mazākais uztraukums var izraisīt vardarbīgu rīcību. Ja bērns ir pieradis, ka viņu ignorē, atraida vai sit, viņš nemēģinot piesaistīt uzmanību, uzreiz var kļūt agresīvs. (Filljoza, 2016)

Jau pirmsskolas vecumā, bērņā veidojas iekšējie priekšvēstneši agresīvai uzvedībai, vardarbīgi bērni ir ievērojami atšķirīgi no viņu mīlošajiem vienaudžiem. N. M. Platonova bērnos identificēja individuāli-tipoloģiskās uzvedības īpašības:

- jūtīgs pret ārējiem kairinājumiem;
- augsta emocionalitāte, izteikti pārdzīvojumi, asas garastāvokļa svārstības;
- paaugstināta aktivitāte;
- pazemināts noskaņojums;
- impulsivitāte (nosliece uz ātru, neapdomātu, nekontrolētu reakciju);
- zema adaptācija (nespēja ātri un efektīvi mainīt savu uzvedību, reaģējot uz situācijas izmaiņām);
- rigiditāte – tieksme uz “iesprūšanu” attiecībā uz kādu aktivitāti (domām, jūtām, darbībām);
- aleksīmija – vāja runas regula, nesaprot savus pārdzīvojumus un neziņa, kā tos formulēt vārdos.

Tādējādi bērna agresijas izraisīšanai var būt dažāda veida motivācija. Pirmajā gadījumā – spontāna sevis demonstrēšana, otrajā – sasniedzot savus personīgos mērķus, trešajā – cita cilvēka apspiešana un pazemošana. Neskatoties uz šīm acīmredzamajām atšķirībām, visiem agresīviem bērniem ir viena kopīga iezīme - neuzmanība pret citiem bērniem un nav spēja saprast otru. Bērni apgūst agresīvas uzvedības modeļus no trim galvenajiem avotiem - ģimene, vienaudži un plašsaziņas līdzekļi. Ģimene vienlaicīgi var demonstrēt agresīvus izturēšanās modeļus un nodrošināt tās atbalstu. Varbūtība, ka bērns izturēsies agresīvi ir atkarīgs no tā, vai viņš saskarās ar agresiju ģimenē. (Социум и власть, 2008)

E. Смирнова un Г. Хузеева raksta, ka agresīvu uzvedību nenosaka tikai pēc tās ārējās darbības vai rīcības. Ir jāidentificē tās motīvi un to pavadošā pieredze, kas nepieciešama

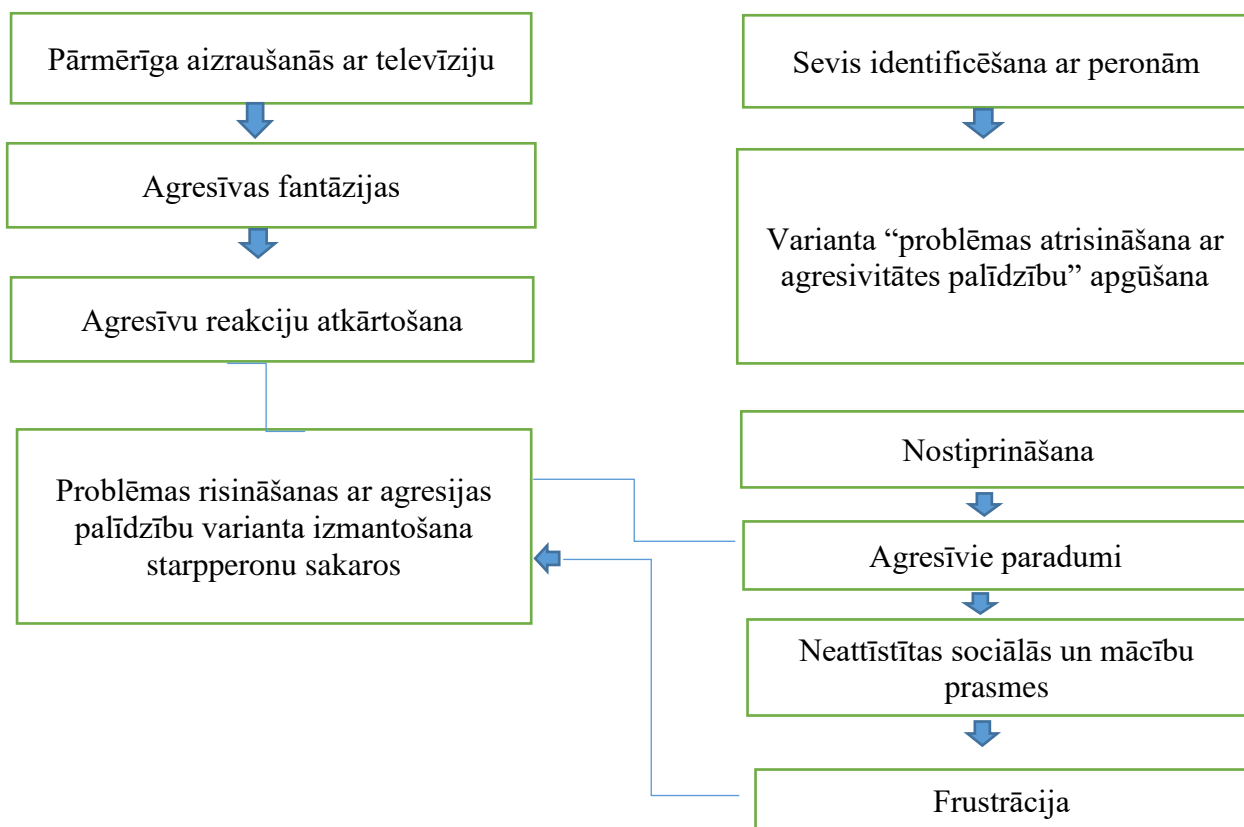
gan savlaicīgai fenomena diagnostikai, gan koriģējošo programmu izstrādei. Acīmredzot katrai agresīvai darbībai ir noteikts iemesls kā tā izpaužas. Izpētot situāciju, mēs varam saprast agresīvas uzvedības virzienu, tās cēloņus un mērķus. Un tas jau var atklāt motivāciju. Starp situācijām, kas provocē agresivitāti tiek izcelta:

- vēlme piesaistīt vienaudžu uzmanību (zēns izrauj no meitenes grāmatu, izkaisa rotaļlietas un sāk skaļi riet, attēlojot ļaunu suni, kas dabiski piesaista uzmanību);
- cita bērna neveiksmes uzsvēršana, lai uzsvērtu otra pārākumu;
- vēlme aizstāvēt sevi un atriebties (reaģējot uz rotaļlietas “uzbrukumu” vai piespiedu sagrābšanu, seko spilgti izteikti agresijas uzliesmojumi);
- vēlme būt galvenajam (pēc neveiksmīga mēģinājuma ieņemt pirmo vietu rindās, zēns nospiež vadošo, satver matus un mēģina sasist galvu pret sienu);
- vēlme iegūt vēlamo priekšmetu (tieša vardarbība pret vienaudžiem rotaļlietas dēļ).

Šīs pazīmes dod mums iespēju izcelt paaugstinātas agresivitātes grupu. Parasti no kopējo bērnu skaita tie ir 15–30 procenti. Agresīviem bērniem gandarījumu rada fiziskas sāpes, vienaudžu pazemošana un agresija, kas vienlaikus ir pašmērķis. Šāda izturēšanās liecina par bērna tieksmi pēc naidīgumu un nežēlības, kas, protams, rada īpašas bažas. (Смирнова, Хузеева, 2007-2020)

Savukārt Dž. Grejs uzskata, ka pirmsskolas vecuma bērniem autoritāte ir vecāki, tāpēc tiem ir daudz lielāka ietekme uz saviem bērniem nekā televīzijai. Ja vecāks veido vidi, kurā bērns jūtas slikti un ir pelnījis sodu, televīzijas pārraidēs un kinofilmās redzētajai vardarbībai ir daudz lielāka negatīva ietekme. Ja bērnus audzina bez pēršanas un sodiem vai kaunināšanas, viņus ietekmē redzētā vardarbība, taču viņi pēc tās netiecas. No otras puses mūsdienās ir daudz bērnu, kas ir agresīvi un sabojāti no pārmērīgi “mīkstās audzināšanas”. (Dž. Grejs, 2001) V. Gulāne uzsver, ka ar korelācijas metodes palīdzību L. Hjūsmens, apkopojot 22 gadu garumā veiktā eksperimenta rezultātus, izstrādāja komplekšu modeli korelācijai starp TV skatīšanos un vardarbību. Attēlā redzams, ka bieža agresīvu skatu vērošana TV var rosināt agresivitāti (*sk. 2. attēlu*)

- Pārmērīgas aizraušanās dēļ ar TV tā kļūst par vienīgo draugu un domubiedru. Izraisās agresīvas fantāzijas, kas rosina uz agresīvu reakciju atkārtošānu.
- Sevis identificēšana ar TV personāžiem.
- Jau esošās agresijas nostiprināšana. (V. Gulāne, 2002).

2.attēls. TV ietekme uz agresivitātes veidošanos (Huesmann, 1984, Бэрон, Ричардсон)

Pēc G. Širokovas un E. Žadko uzskatiem visbiežāk agresija izpaužas bērniem, kuri ir iekšēji neapmierināti ar savu statusu vienaudžu vidū un kuri ir tendēti uz līderismu. Ja kādu iemeslu dēļ vienaudži šo bērnu nepieņem vai sliktākajā gadījumā ataida, tad agresija, ko stimulē aizvainojums un atturīgs lepnums tiks novirzīta uz pāri darītāju. Agresivitāte var izpausties bērniem, kuri izjūt briesmas un uzbrukumu, tā rezultātā rodas bailes un trauksme. Dažkārt agresīva uzvedība ir veids, kā pievērst sev uzmanību, tas liecina par to, ka bērnam ir nepieciešama mīlestība. Agresija var izpausties :

- **Protesta formā.** Kad bērnam tiek liegtas visāda veida dabiskās vajadzības, piemēram, kustīties, aktīvi izzināt apkārtējo vidi.
- **Plēšot mantas, grāmatas.** Šāda darbība vērojama, kad bērns vēlas “atspēlēties” pieaugušajiem. (Широкова, Жадько, 2004)

Savukārt A. Adlers piemin grūti audzināmos bērnus, tie ir tādi bērni, kuru agresija parādās darbībā uz āru. Liekot uzsvaru uz diviem galvenajiem rādītājiem, kuri nosaka bērna un cilvēka veidošanos; ir mazvērtības sajūta un pārkuma sajūta. Šo sajūtu sakne un attīstība veidojas un attīstās ģimenē. Viņš uzskata, ka bērnam agresīvas uzvedības izsaucējs ir mazvērtības sajūta vai pārkuma sajūta. Mazvērtības sajūtu izraisa nevis nepilnība pati par sevi, bet gan tās sekas- nespēja pielāgoties apkārtnei. Viņaprāt grūtības sagādā izlūtinātie bērni. Šie bērni savās

ģimenēs ir atradušies uzmanības centrā un pakļāvuši vecākus savām iegribām. Nonākot sabiedrībā viņiem šīs prioritātes zūd. Viņiem ir grūtības kontaktēties ar apkārtējiem cilvēkiem, viņi ir valdonīgi un naidīgi. (Adlers, 1992)

Agresija bērniem ir izplatīts transdiagnostisks simptoms, kas saistīts ar visdažādākajām attīstības un garīgās veselības problēmām. Tas parādās agri un bez iejaukšanās bērnam pieaugot, var pieaugt agresivitātes smagums. Agresīvi bērni kā pieaugušie biežāk izjūt fiziskas un garīgas slimības, bezdarbu, nabadzību un tiesu medicīnas problēmas. (Scott, 2018)

Autore analizējot teoriju secina, ka agresija kā jēdziens ir ļoti plašs. Šīs uzvedības viens no cēloņiem ir bērna sakrātās emocijas, caur kurām bērns atbrīvojas no sakrātajām emocijām un tādā veidā izreaģē savas dabiskās vajadzības. Emocionālie stāvokļi ir garastāvoklis, afekts un frustrācija. Kā otrs agresijas cēlonis ir spēcīgs impulss, kuru jūt bērns, tā ietekmē veidojas nepieciešamība nekavējoties rīkoties. Šo impulsu var izsaukt apkārtējie vides faktori, piemēram, stress, skaļa runāšana un pārlietu liels prasīgums, kas parasti nāk no vecākiem un pedagogiem. Ja bērns dzīvo patstāvīgā stresā, tad tieši stress dod signālu uzbrukt vai izlādēt emocijas. Kā trešais cēlonis ir bērna stingra audzināšana, mokošā vide, kurā tas dzīvo, pielietojot pret to fiziskus sodus un draudus, bērnā veidojas vainas, mazvērtības sajūta, un bailes, tā rezultātā var radīt neatgriezeniskas sekas bērna mentālajai attīstībai. Patstāvīgi uzturoties šādā vidē bērnam ir minimāli attīstījušās saskarsmes spējas vai nav attīstījušās vispār, kā rezultātā bērns pielieto to pašu modeli, kas ir pārņemts no ģimenes. Ceturtais cēlonis ir multiplikācijas filmas un video spēles ar vardarbīgām epizodēm un nesabalansēto laiku, kuru bērns pavada pie viedierīcēm.

Agresijas izpausmes veidi ir dažādi un tos ir pētījuši vairāki autori A. Dudkina, S. Fešbahs, A. Miltūze, A. Bandura. Katram no viņiem ir savi pētījumi un viedokļi. Pie vienota iedalījuma līdz šim nav nonākuši. Agresiju iedala trīs grupās: naidīgā, reaktīvā, ekspresīvā, afektīvā, instrumentālā. Agresija var izpausties huligānismā, fiziskā vardabībā, seksuālā vardabībā un emocionālā. Agresija izpaužas un iedalās grupveida un individuāla darbībā, šī darbība tiek virzīta uz vienu cilvēku vai arī uz grupu, ar mērķi kaitēt fiziski, psiholoģiski vai arī uz pilnīgu iznīcināšanu. Savukārt pretējs viedoklis ir tāds, ka bērnam 2. pirmskolas posmā nav apzināta nolūka nodarīt, kādam pāri.

Pirmskolas vecumā visbiežākais agresijas izsaucējs ir vainas sajūta, nervozitāte, uzbudinājums, vecāku mokošā vara, fiziski sodi, bērna ignorēšana un atraidīšana. Visiem agresīvajiem bērniem ir viena kopīga iezīme- neuzmanība pret citiem un nav spēja saprast otru. Agrā bērnībā par agresiju runāt ir pārāgri, jo bērnam šajā vecumā nav nodomā kādam kaitēt.

2. Bērnu attīstības likumsakarību analīze 2. pirmsskolas posmā.

Psiholoģijas profesore G. Svence uzskata, ka pirmsskolas perioda psihiskā attīstība ir pamatā pārējo attīstības periodu rezultātiem, kā arī atsaukusies uz Ž. Piažē izstrādāto teoriju, piemēram, to ka kognitīvo attīstību saista ar intelektu, domāšanu, kas 4-7 gadu vecumā norisinās kā pāreja no atdarināšanas un refleksijas uz loģisko spriestspēju. Bērns mācās salīdzināt viena priekšmeta īpašības ar citu priekšmetu īpašībām. Pirmsskolas 2. posmā bērniem ir raksturīga fantazēšana, tā var būt arī kā aizsargmehānisms, kad traumējošu informāciju bērns spēj pārveidot fantāzijā un tādējādi samazināt tās iedarbību uz psihi. Tie bērni, kuri neiesaistās rotaļās un nespēj sekot līdzī spēles noteikumiem, psihologi iedala divās grupās:

- Bērni, kurus var nosaukt par kautrīgajiem, un tāpēc viņiem ir saskarsmes grūtības;
- Bērni, kurus var nosaukt par agresīvajiem, egocentriskiem bērniem.

Agresīvie bērni visu darbību centrē tikai uz sevi, nerēķinās ar citiem, spēles noteikumus vēlas izmainīt pēc saviem noteikumiem. Pirmsskolas vecumā attīstās ne tikai agresivitāte, bet arī augstākās jūtas, vērtību orientācija un tikumi. (Svence, 1999)

D. Lieģeniece ir atsaukusies uz Ē. Eriksona teoriju, ka pastāv 8 personības attīstības stadijas, no kurām uz pirmsskolas vecumu var attiecināt trīs.

1. stadija no dzimšanas līdz viena gada vecumam. Ja bērns neizjūt emocionālu apmierinājumu, viņš kļūst bailīgs, neuzticīgs, nedrošs. Šīs izjūtas saglabājas arī turpmākajā dzīvē.

2. stadija aptver otro un trešo dzīves gadu. Ja pieaugušie reaģē ar pārmērīgu nosodījumu, bērnam var rasties šaubas, vai pieaugušo attieksme ir taisnīga.

3. stadija aptver četrus līdz septiņu gadu vecumu. Šajā vecumā parādās vainas apziņa. Ja pieaugušie atklāti demonstrē bērna atkarību no viņiem un bērnam tiek ierobežota autonomija, viņš sāk izjust vai nu vainas izjūtu, vai arī agresivitāti un vēlmi atriebties.

D. Lieģeniece uzskata, ka bērns bagātina emocionālo pasauli. Tas notiek sižetiskajās lomu rotaļās, dramatizācijas rotaļās, stāstu lasīšanas laikā, mācoties tekstus no galvas. Emocionālos un izziņas procesus bērns bagātina, mācoties izprast pasaules attēlojumu daiļliteratūrā, mākslā, mūzikā, dejā, kā arī apgūst "100 valodas" ar kurām viņš ir spējīgs pasauli attēlot. (Lieģeniece, 1999)

Savukārt, profesore A.Špona runājot par attīstības periodizāciju ir atsaukusies uz Z. Freida teoriju, tas ir izdalījis vairākas psihoseksuālas fāzes vai stadijas atkarībā no dominējošās erogēnās zonas.

Trešā stadija- falliskā- aptver trešo, ceturto un piekto dzīves gadus. Tajā vērojama pastiprināta interese par saviem dzimumorgāniem, kas izpaužas dažādās manipulācijās, masturbācijā, fiziska kontakta vēlmēs un ekshibicioniskās izdarībās. Šī vecuma galvenais simbols ir vīrieša dzimumorgāns, jo zēniem nākas pārdzīvot vēl viņiem nesaprotamu noteiktas ķermeņa daļas neatkarības fenomenu, kas izpaužas dzimumorgāna formas un lieluma izmaiņas erotiska uzbudinājuma laikā. Savukārt meitenēm ir jāpārdzīvo skaudība pret zēniem, ka viņām nav tādu dzimumorgānu. Tāpēc psiholoģiskais šīs stadijas uzdevums ir adekvāta dzimumidentifikācija. Lai tā notiktu, zēnam ir jāpārvar neapzināta tieksme uz māti t. s. Edipa komplekss. Nepārvarot šos kompleksus, zēni var kļūt pasīvi un kautrīgi vīrieši, bet meitenēm ir novērojama izteikta tieksme uz seksuālajiem sakariem ar vīriešiem vai nepārvarama tieksme dzemdēt dēlu. (Špona, 2004)

Pēc V. Gulānes novērojumiem var secināt, ka meitenes ir mazāk agresīvas, jo baidās no soda, savukārt pret zēnu agresivitāti apkārtējie izturas saudzīgāk. (Gulāne, 2002)

A. Špona uzskata, ka bērnība cilvēka dzīvē ir īpašs laiks. Gandrīz visi psihologi atzīst, ka personība pamatos izveidojas līdz piecu sešu gadu vecumam. A. Špona runājot par bērna emocionālo attīstību ir atsaukusies uz Ž. Piažē teoriju, ka 5 gadu vecumā bērns izzina pasauli atdarinot, viņš to veic, neņemot vērā cēloņu seku saistību, kā arī novērojams sinkrētisms (tas nozīmē, ka bērns var saistīt visu ar visu, neievērojot likumības, kuras būtu raksturīgas pieaugušo domāšanai. (Špona, 2001)

Savukārt pediatre L. Garbi uzsver, ka bērni dabiski izjūt empātiju, un 5 gadus vecs bērns, kurš redz nelaimē nonākušu draugu, varētu teikt: "Man žēl, ka tu esi skumjš". Ja bērnu šajā vecumā kaut kas satrauc, viņš var vienkārši paziņot, ko domā un izteikt savas izjūtas. Vidējā pirmsskolas vecumā bērni sāk saprast atšķirību starp "pareizo" un "nepareizo". Viņi varēs aptvert noteikumu jēdzienu un vēlēties tos ievērot un iepriecināt pieaugušos. (Garbi, 2020)

M. A. Lapierre pētījuma rezultāti sniedz sākotnējus pierādījumus tam, ka izpratne par bērnu emociju regulēšanas prasmju attīstību var palīdzēt mums izprast viņu uzvedību. Konkrēti, bērni, kuriem bija grūtāk izrādīt prieku un laimi, biežāk lūdza savus vecākus pēc jauniem pirkumiem un, visticamāk, strīdējās ar vecākiem par šiem pirkumiem. Šie atklājumi liek domāt, ka šāda veida tirdzniecības vietas parādīšanās var apbēdināt četrus, piecus, sešus gadus vecus bērnus, kas var izraisīt konfliktu ar vecākiem. (Lapierre, 2016)

A. Miltūze runājot par bērna kognitīvo attīstību balstās uz Landy teoriju, ASV veikti pētījumi rāda, ka četrgadīga bērna vārdu krājums ir aptuveni 2000 vārdi, bet sešus gadu vecuma bērns jau lieto 13 000 vārdus. (Martinsone, Miltūze, Voita, Čukurs, Mihailova, Damberga, Biseniece, Hofmane, 2015)

V. Romenkova uzskata, ka bērnus var iedalīt divās grupās, tādi, kuri ātri pierod pie jaunajiem apstākļiem un tādos, kuriem tas prasa ilgāku laiku. Daudzi bērni, kuriem bija apgrūtināta adaptācija ārēji bija ļoti nelabvēlīgi, reizēm pat naidīgi izturējās pret māti, jaunākie bērni mēdza pat sist. Tiekoties ar vecākiem spriedze izpaudās saskarsmes līdzekļu izmaiņās. Bērns varēja atļauties to, ko nevarēja, respektīvi, iesist, atņemt rotaļlietu, skraidīt, kliegt utt. Grūti pierodošo vecums bija dažāds, bet lielākoties tā bija daļa, kas uzsākusi bērnudārza gaitas 5-6 gadu vecumā. (Romenkova, 2008)

Savukārt A. Irbe un S. Lindenberga uzskata, ka bērnam vidējā pirmsskolas vecumā ir patstāvīgi jāgērbjas un jānogērbjas, jāsakārto drēbes, jāpārziņ ēšanas iemaņas, jāpārvalda izvadīšanas funkcijas, jāievēro personīgo higiēnu. Bērns ir organizēts ejot gulēt un pieceļoties, prot sadalīt laiku, pazīst pulksteni. (Irbe, Lindenberga, 2014)

A. Dudkina runājot par bērna sociālo attīstību pirmsskolas vecumā balstās uz Ādlera teoriju, viņš uzskata, ka izlutinātiem bērniem ir grūtības savaldīt agresiju. Šie bērni savās ģimenēs ir atradušies uzmanības centrā un pakļāvuši vecākus savām iegribām. Nonākot sabiedrībā viņiem šī prioritāte zūd. Viņiem ir grūtības kontaktēties ar apkārtējiem cilvēkiem, viņi ir valdonīgi un naidīgi. (Škuškovnika, Tiltiņa-Kapele, Dudkina, 2014)

Pediatre L. Garbi uzsver, ka pēc 5 gadu vecuma daudzi bērni sāk izskatīties mazāk apaļi, un vairāk līdzinās izveicīgiem topošiem skolniekiem tas ir tad, kad bērni sāk zaudēt taukus un iegūt muskuļus. (Garbi, 2020)

Psihologijas profesore G. Svence uzskata, ka vidējā pirmsskolas vecumā bērnu muskuļi ir labāk attīstīti nekā bērnu spēja tos kontrolēt. Sīkā pirkstu muskulatūra vēl tikai attīstās, tāpēc 4-5 gadu vecumā bērniem var būt grūtības griezt ar šķērēm, līmēt papīra aplikācijas, precīzi nokrāsot malu, nepārkrāsojot pāri, uzvērt krelles, satvert rakstām piederumus pareizā tvērienā.. Šīs darbības ir jāattīsta. Vēl šajā vecumā pilnveidojas bērnu prasmes un iemaņas koncentrēt skatienu uz sīkām lietām un vienlaikus uz vairākām, jo acu un roku koordinācija pilnveidojas, acu attīstīšanās vēl nav beigusies. Šo procesu atšķirības vērojamas 4-5 gadu vecumā un 6-7 gadu vecumā. Zēniem šajā vecumā ir labāk attīstīti lielie muskuļi un viņi ir izturīgāki, salīdzinot ar meitenēm. Savukārt meitenēm ir vairāk attīstīta sīkā pirkstu muskulatūra, viņas ir mierīgākas un precīzākas. (Svence, 1999)

A. Miltūze apkopojot vairākas teorijas, raksta, ka bērns pēc divu gadu vecuma līdz pat pusaudža vecumam augšanas temps palēninās: katra gada laikā bērns pieņemas svarā par aptuveni 2-3 kilogramiem un izstiepjas garumā par 5-8 centimetriem. Pakāpeniski mainās arī ķermeņu daļu proporcijas- galvas izmērs attiecībā pret ķermeni samazinās, savukārt rokas un kājas kļūst garākas. (Martinsone, Miltūze, Voita, Čukurs, Mihailova, Damberga, Biseniece, Hofmane, 2015)

Г. А. Широкова, Е. Г. Жадько uzkata, ka bērnam 4-5 gadu vecumā sāk interesēt ne tikai pats notikums, bet tā izcelšanās un pazušana, tāpēc bērna galvenais jautājums šajā vecumā ir – kāpēc? Bērnam attīstoties fiziski, tas kļūst daudz izturīgāks līdz ar to stimulējot psiholoģisko izturību. Samazinās nogurums, garastāvokļa svārstības izlīdzinās. Šajā vecumā vienaudzis kļūst daudz nozīmīgāks un interesantāks. (Широкова, Жадько, 2004)

Analizējot teoriju par 2. pirmskolas posma attīstību, var secināt, ka bērna neatņemama dzīves sastāvdaļa ir rotaļa, bērni, kuri regulāri neiesaistās rotaļās, viens no iemesliem ir kautrīgums, saskarsmes spēju trūkums un egocentrisms. Caur lomu spēlēm, stāstu sacerēšanu, pasaku lasīšanu un dramatizēšanu bērns atklāj sev nezināmas lietas un mācās izprast pasaules likumsakarības. Iztēle - visvairāk attīstītais process pirmskolas vecumā.

Bērna personība veidojas ap piecu, sešu gadu vecumu. Zināms, ka bērns šajā vecumā ir atdarinātājs, bērns neņem vērā cēloņus un sekas, caur šo darbību viņš izzina pasauli un bērna pieredze maziem solīšiem uzkrājas. Analizējot bērna personības attīstības stadijas, viena no nepieciešamībām pirmskolas vecumā ir gūt emocionālo apmierinājumu. 2.pirmskolas posmā bērniem piemīt dabiskā empātijas spēja, kuru nav jātrenē, tā parādās brīžos, kad citam bērnam kaut kas sāp vai neizdodas.

Sociālā attīstība šajā pirmskolas posmā tikai veidojas, ar grūtībām saskarās bērni, kuri savās ģimenēs ir atradušies noteicēja lomā, tie ir pieraduši saņemt, ko vēlas. Nonākot vidē pie citiem bērniem, rodas apjukums, frustrācija un agresija. Svarīgs aspekts ir bērna autonomijai, 2.pirmskolas posmā bērns ir darītājs, tas ir dabisks process, kad bērns izrāda vēlmi darīt visu pats, šo procesu ir svarīgi atbalstīt un pieņemt.

Zēniem ļoti strauji attīstās muskuļi, tie ir kustīgāki un fiziski spēcīgāki nekā meitenes, tāpēc bieži ir novērojama darbība un pēc tam darbības sekas. Savukārt meitenēm labāk ir attīstīta sīkā pirkstu muskulatūra, tā rezultātā viņas ir mierīgākas, pacietīgākas un uzdevumus var paveikt rūpīgāk.

3. Bērnu agresīvas uzvedības novēršanas paņēmieni pirmsskolā

Agresijas novēršanas stratēģijās jāpievēršas riska faktoriem: zema mātes izglītībai, tabakas un alkohola iedarbībai grūtniecības laikā, sociālajam stāvoklim, sliktai izturēšanās pret bērnu un vardarbības upuriem. Agresīvajam bērnam ir nepieciešams visaptverošs novērtējums, lai identificētu un pārvaldītu pamatā esošās problēmas, izprastu agresīvās izturēšanās iemeslus un atklātu modificējamus faktorus, kas saasina vai turpina agresiju. Psihosociālā iejaukšanās ietver vecāku prasmju apmācību un uz bērnu vērstu kognitīvās uzvedības terapiju. (Scott, 2018)

Savukārt I. Filjoza uzskata, ka ja bērns ir izslāpis vai samiegojies bērns ir viegli aizkaitināms. Brīdī, kad viņu pārņem dusmu lēkme vai mēs piedāvājam viņam cepumu vai ūdens glāzi? Vai mēs bērniņu noglāstām, piedāvājam rotaļlietu, kad viņš ir satraucies vai dara muļķības vai ir agresīvs un vardarbīgs.

Lai mazinātu bērna trauksmi:

- Ir nepieciešams fizisks kontakts ar bērnu, maigums, nomierinošs balss tonis, mīlestības izrādīšana.
- Dziļa un nomierinoša ieelpa un izelpa.
- Uzmanības pievēršana iekšējām izjūtām.
- Ļaut izpausties emocijām.
- Glāze ūdens.
- Dabas vērošana.
- Fiziski vingrinājumi (soļošana, skriešana, kustības).
- Mūzika.
- Smiekli.

Bērniem no sešiem līdz vienpadsmit gadiem joprojām ir nepieciešams fizisks kontakts, lai atjaunotu oksitocīna līmeni un cīnītos ar ikdienas stresu. (Filjoza, 2016)

J. A. Students uzskata, dusmās nav ieteicams sēdēt vai stāvēt uz vietas, bet vēlams kustēties, kustībās dusmu afekts izzūd. (Students, 1998)

К.С. Шалагинова uzsvāru liek uz agresīvas uzvedības korekcijas metodēm:

1. vingrinājums "Agresijas attēla zīmēšana"

Mērķis. Agresivitātes objektīva izteikšana emocionālā līmenī.

Norādījums bērniem: jūs zināt, ka katram cilvēkam - gan pieaugušajam, gan bērnam - dažreiz ir slikts garastāvoklis un tie slikti jūtās. Tas var izpausties naidīgumā, paaugstinātā agresivitātē un dusmās. Lūdzu, aizveriet acis un mēģiniet sajust šo stāvokli. Zīmējiet uz papīra lapas

simbolisku agresijas attēlu. Dariet, ko gribat ar zīmējumu, ja vēlaties, labojiet, pabeidziet attēlu vai jebkādā veidā iznīciniet darbu.

2. vingrinājums “Ļaudaru labirints.”

Mērķis. Agresivitātes objektīva izteikšana emocionālā līmenī.

Katram bērnam tiek piedāvāts attēls, kurā attēlots tukšs labirints, un tiek piedāvāts labirintu “apdzīvot” ar ļauniem, agresīviem personāžiem. Pēc uzdevuma pabeigšanas katrs bērns parāda grupai savu zīmējumu un stāsta par to.

3. vingrinājums “Kolāža.”

Mērķis. Agresivitātes korekcija emocionālajā un intelektuālajā sfērā.

Lai izpildītu vingrinājumu, nepieciešami vairāki žurnāli un avīzes. Bērni tiek aicināti izgriezt dažādus cilvēkus un priekšmetus, kas viņiem patika, un pielīmēt tos uz kopīgas lapas. Tad bērni stāsta, kāpēc viņi izvēlējās šīs bildes, kāpēc viņiem tās patika, kādas emocijas izraisīja. Tad izdomā stāstu, izmantojot visus attēlus. (Шалагинова, 2011)

A.Г. Долгова uzskaitīja ieteikumus pedagogiem, kas palīdzēs uzlabot pedagoga attiecības ar nemierīgo bērnu, kā arī palīdzēs bērnam labāk tikt galā ar slodzi bērnudārzā.

- Ja iespējams, nereaģēt uz bērna agresīvu uzvedību, protams, pieņemamās formās. Izceļot ar uzslavām viņa pozitīvo uzvedību.
- Ierobežot uzmanības novēršanu nodarbības laikā līdz minimumam. Līdz ar to optimāla vietas izvēle agresīvam bērnam ir pie rakstāmgalda – grupas centrā.
- Nodrošiniet bērnam grūtību gadījumos iespēju ātri meklēt palīdzību no skolotāja.
- Nodarbības laikā nodrošināt "izlādes" iespējas: fizisko darbu, sporta vingrinājumus.
- Iemācīt bērniem, kuri piedzīvo emocionālas grūtības, pareizi izteikt savas jūtas, palīdziet bērnam iemācīties adekvātā veidā reaģēt uz noteiktām situācijām un vides parādībām, nevis apspiest viņu emocijas.
- Uzziniet bērnu dusmu agrīnu atklāšanu. Bieži vien, kad bērns dusmojas, neviens viņu nesaprot. Šobrīd pieaugušajam pietiek pateikt: “Es redzu, ka tu esi dusmīgs ...” - lai atklātu bērnu emociju zibspuldzi. (Долгова, 2009)

Psihoterapeite O. Broka uzsver, lai palīdzētu bērnam tikt galā ar agresiju pedagogs var piedāvāt dažādus uzdevumus, piemēram, darbs ar stiepli. Tas ir viens no mīļākajiem agresīvo bērnu materiāliem. Stieple atspoguļo viņa stāvokli, stingrība, savilkta atspere – bīstamība. Transformējot stiepli un radot no tās dažādas skulptūras, bērni mainās paši. Bērniem ar agresivitātes izpausmēm ir tendence uz muskuļu krampjiem, šajā gadījumā palīdz relaksējoši

vingrinājumi sejas, roku un ķermeņa muskuļu atslābināšanai. Vēl ir svarīgi iemācīt bērnam iziet no konfliktsituācijām ar lomu spēles palīdzību, ar pedagoga palīdzību izspēlējot dažādus iespējamus rīcības veidus nepatīkamās situācijās. Pārrunājot rīcības sekas. (Broka, 2015)

П. Е. Викторовна runājot par agresīvas uzvedības novēršanas iespējām ir apkopojusi Е. К. Лютова, Г. Б. Мони́на un И. Л. Ленденева metodes un viens no svarīgākajiem pedagoga uzdevumiem pirmsskolas vecuma bērnu agresīvās uzvedības novēršanai:

- ir darbs ar vecākiem, kurš tiek balstīts uz ģimenes audzināšanas pamatprincipiem no mijiedarbības ar bērnu, kas veicina pārvarēt agresivitāti.
- Agresīvas uzvedības korekcija var būt pasaku terapija, pieņemot savas jūtas un tās identificējoties ar pasakas varoni.
- Svarīgu lomu ieņem grupu darbu metode, šajā vidē bērns mācās veidot attiecības ar vienaudžiem, kontrolēt savu agresiju un gūst jaunu pieredzi.
- Agresivitāte bieži mijiedarbojās ar trauksmes sajūtu, šādos brīžos var izmantot relaksējošas metodes, respektīvi, mākslas terapiju, kā arī lomu spēles.

Situācijā, kad agresīva bērna uzvedība tiek apvienota ar vāju reālo emocionālo pasauli. Efektīvi izmantotas šādas terapeitiskās ārstēšanas metodes un paņēmieni:

stāstu veidošana, atklājot iemeslu emocionālajam stāvoklim;

- zīmēšana, emociju modelēšana, attēli, dažādi objekti un dabas parādības, kas darbojas ainavās, kas atspoguļo dažādus emocionālos stāvokļus ;
- lomu spēles, kas atspoguļo problemātisko situāciju. (Викторовна, 2016)

Pētniece Leilani Visiko Knox-Johnson uzskata, bērnu literatūra palīdz mazam bērnam veido izpratni par to, kas ir cilvēks, un palīdz viņiem izprast apkārtējo pasauli. Pasakas žanrs sniedz iespējas bērniem saņemt svarīgas ziņas. Lai gan pasaku stāstos ir daži motīvi kas ir nereāli, kopējā ietekme ir pozitīva un piedāvā pamatelementus bērnu attīstībai. Balstoties uz Junga interpretāciju, pasakas māca bērniem, kā tikt galā ar cilvēka pamat konfliktiem, vēsta veidot attiecības veselīgā veidā; šīs prasmes ietekmē bērna veselību, dzīves kvalitāti vai pat ietekmē vērtības un uzskatus nākotnē. (Leilani Visiko Knox-Johnson, 2016)

Savukārt, Steven Walker uzskata, ka pasakas ne tikai palīdz bērnu attīstībā, tās ir bagātīgs materiālais avots, lai strādātu ar bērniem terapeitiskā veidā. Tas ir lielisks veids, kā piekļūt bērnu iztēlei, atsaucot atmiņas no pasaku stāstiem un izmantojot tās, lai vērstos pret sāpīgiem vai mulsinošiem jautājumiem, nedraudīgi un rotaļīgi. Piemēram, cīņa starp labo un ļauno ir biežs sižets starp pasakām visā pasaulē. Terapeitiskā nozīmē to var interpretēt, kā labsajūtu vai spriedzi. Daudzi bērni izjūt satraukumu, vai tas ir no iebiedēšanas, ķircināšanās, problēmām mājās utt. Izdomu analizēšana, kur notiek iekšējs konflikts ir galvenā tēma, kas var

palīdzēt pedagogam noteikt veidus, kā palīdzēt bērnam. Ļaujot identificēties ar pasaku un tās varoņiem vai, ļaujot viņiem izveidot savu pasakas versiju, noderīgs līdzeklis neuzticības vai vainas izjūtas mazināšanai. (Steven Walker, 2010)

Leilani Visiko Knox-Johnson uzskata, ka bērni, kuriem tiek lasītas pasakas no tām var gūt vērtīgu labumu. Pasaka ir svarīga bērna iekšējās pasaules izzināšanas sastāvdaļa, īpaši apziņas un morālās attīstības ziņā. Bērni parasti nezina, kā rīkoties ikdienišķos konfliktos, pareizu vēlmju izrādīšanā un attiecībās ar citiem. Pasakas sniedz veselīgu veidu, kā risināt šīs problēmas. Tādējādi pasakas nodrošina veidu, kā cieņpilni izteikties par stāsta sižetu un palīdz sasniegt risinājumu pretrunīgās situācijās. Šīs situācijas ir raksturīgas bērna emocionālajā un sociālajā attīstībā, kas var radīt kavējošus attīstības šķēršļus bērna turpmākajā dzīvē. (Visiko Knox-Johnson, 2016)

Savukārt, Fathu Rahman, uzskata, ka pasakās, ietvertās vērtības padara literāros darbus interesantus un dzīvei noderīgus. Klausoties pasaku aktivizējas bērna iztēle, tas iejūtas katrā pasakas varoņa darbībā un gūst paspilgtinātu pieredzi. Atlasītas pasakas saturs mudinās bērnus attīstīt iztēli un tiekties uzlabot savu uzvedību. Pētījumā noskaidrots 1.) pasaku lasīšana joprojām ir aktuāla bērnu izklaidēšanai un izglītošanai, 2) pasaku klausīšanās var sniegt bērniem jaunas zināšanas, palīdzot attīstīties loģiskai domāšanai, 3.) pasaka rosina domāt par godīgumu, 3) motivāciju klausīties pasaku, var stipri noteikt bērna garastāvoklis. Šie rezultāti liecina, ka nedrīkst aizmirst pasakas lomu un nozīmi mūsdienu sabiedrībā. Pasaka var būt iedvesmas avots ar, kuras palīdzību var gūt panākumus dzīvē. (Rahman, 2017)

Iveta Gēbele uzskata, ka katras pasakas kodols ir metafora. Metafora ne tikai paplašina bērnu un arī mūsu, pieaugušo, apziņas robežas, bet arī sniedzas līdz mūsu zemapziņas dziļākajiem slāņiem. Tāpēc pasaku pētnieki un terapeiti ir pārliecināti, ka, klausoties pasakas, zināšanas mazajā cilvēkā uzkrājas kā pasīvs bankā, kas tiks izmantots, kad būs vajadzīgs. Ja cilvēks sastopas ar pasaku, izdzīvo tās notikumus, pat ja tos neuztver nopietni prāta līmenī, viņa zemapziņa uztver to kā realitāti. Tāpēc psihologi atzīmē, ka pasakas metaforiskā daba tiek uztverta tikai zemapziņas līmenī un tur notiek pozitīvās uzmanības programmēšana, vērtību, redzējuma un pozīcijas pārstrukturēšana. Bērniem bieži vien ir grūti saprast loģiskus izskaidrojumus, tāpēc labāk ir izprotama metaforas valoda, kurā saturs ir koncentrētāks spilgtā, konkrētā tēlā un notikumā. (Gēbele, 2012, 21)

Analizējot teoriju par agresijas novēršanas paņēmieniem pirmsskolā, var secināt, ka pirmais agresīvajam bērnam ir nepieciešams visaptverošs novērtējums, lai identificētu un pārvaldītu pamatā esošās problēmas. Novērtējumu var sniegt iestādes psihologs, novērojot

grupas pedagogs. Grupas pedagogam jābūt apveltītam augstu emocionālo intelektuālo spēju, lai spētu tolerantīgi reaģēt uz agresijas izpausmēm.

Agresivitātes bieži mijiedarbojas ar trauksmes sajūtu, šādos brīžos var piedāvāt glāzi ūdens un organizēt kustību aktivitātes, kustoties mazinās agresijas afekta stāvokli. Kā vēlviens paņēmieni ir praktiskais darbs ar stiepli. Stieple simbolizē dusmas, spēku un agresiju. No tās veidojot skulptūras, bērns piepūlas -lokot, grozot un virpuļojot, tādējādi atbrīvojot sevi no nevēlamas uzvedības. Bērniem agresiju mazinās relaksējošās metodes, respektīvi, zīmēšanas nodarbības, mūzikas klausīšanās, lomu spēles. Lomu spēles, izspēlējot dažādus rīcību veidus, bērns nonāk pie iekšējās atklāsmes, kā rīkoties pareizi. Bērniem ar agresivitātes izpausmēm ir tendence uz muskuļu krampjiem, šajā gadījumā palīdz relaksējoši vingrinājumi, sejas, roku un ķermeņa muskuļu atslābināšanai, piemēram, elpošanas vingrinājumu un meditācija mierīgas mūzikas pavadījumā.

Agresīvas uzvedības korekcija var būt pasaku klausīšanās, pieņemot savas jūtas un tās identificējoties ar pasakas varoni, jo bērnu literatūra palīdz labāk izprast apkārtējo pasauli un ir lielisks līdzeklis, kā piekļūt bērna iztēlei un koriģēt nevēlamo uzvedību. Pasaka ir fantastisks materiāls pedagogam, ar kuras palīdzību piekļūt bērna domāšanai un iekšējai pasaulei.

4. Empīriskais pētījums par bērnu agresīvas uzvedības novēršanas iespējām vidējā pirmsskolas vecumā

4.1. Pētījuma metožu izvēles pamatojums un apraksts

Autore pētījumu veica "X" pirmsskolas izglītības iestādē. Empīriskajā pētījumā piedalījās 5 gadīgi bērni – 7 zēni un 4 meitenes.

Pētījuma periods: 01.04.2021. – 31.05.2021.

Pētījuma hipotēze: bērnu agresīvas uzvedības izpausmes mazināsies, ja

- pedagoģiskajā procesā tiks izmantota pasaku klausīšanās un to pārrunāšana, lai bērnam būtu vieglāk pieņemt un izprast savas jūtas un tās identificēt ar pasakas varoni.

Lai autore veiktu pētījumu vispirms veica zinātniskās literatūras analīzi. Autore savā pētījumā izmantoja kvalitatīvā pētījuma datu ieguves metodes.

Kvalitatīvā pētījuma rezultātā tiek iegūta informācija, kas ļauj noskaidrot pētāmo parādību iekšējo būtību un struktūru (Kristapsone, 2020).

A. Špona un Z. Čehlova uzskata, ka pētījums ir sistemātiska un ilgstoša, plānota un paškritiska kādas problēmas risināšana vai faktu meklēšana ar teorētisku un praktisku nozīmi, kas pretendē uz publisku apspriešanu un to apstiprina empīriski dati (Špona, Čehlova, 2004).

Pētīšana pedagoga darbībā ir ne tikai sistemātisku datu vākšana par savu darbību, bet arī reflektēšana par datu iegūšanu, t. i., vai pētīšana ir mērķtiecīga: kāda informācija un kā iegūstama, lai nodrošinātu pietiekamu datu apjomu secinājumiem un lēmuma pieņemšanai par darbības pilnveidošanu, bet lai nepārslogotu pedagoga darba dienu un pētīšana nekļūtu apgrūtināša (Žogla, Kalniņa, Antiņa, 2012).

Empīrisks kvalitatīvs pētījums nozīmē iegūt empīriskos datus par interesējošiem mainīgiem lielumiem, izmantojot dažādas kvalitatīvu datu ieguves metodes, piemēram, dokumentu analīzi, novērošanu, intervēšanu un veicot kvalitatīvo datu gadījuma analīzi vai kontent analīzi (Kristapsone, 2020).

Novērošana pētnieciskos nolūkos atšķiras no ikdienā ierastās darbības – uzmanības pievēršanas apkārtējais pasaulei. Novērošana ir pētīšanas metode, kas ļauj analizēt sociālo pasauli no "ārējā skatītāja" perspektīvas. Pētniekam jādefinē, ko viņš vēlas novērot un kā iegūtie dati tiks fiksēti. Novērošana kvalitatīvajā kontekstā ir svarīga bērnu izlasēs, kā arī pētot tos, kuriem ir grūti paust savas domas (Mārtinsone, Pipere, Kamerāde, Kristapsone, Mihailovs, Sīle, Sīlis,.....Olsena, 2011).

Novērojums jeb sistemātiskais novērojums ir kvantitatīva metode, kuru pētnieks izmanto, lai vērotu un reģistrētu indivīdu uzvedību noteiktā vidē un/vai situācijā, neietekmējot

pašu vidi vai situācijas gaitu (piemēram, garāmgājēju reakciju uz guļošu cilvēku un viņu rīcību) (Latvijas Nacionālā bibliotēka, 2018).

Pārrunu metode. Šī metode ļauj izglītojamajiem veikt rakstiskas, reālā laikā sinhronizētas pārrunas, diskusijas u.tml. Pārrunas var būt vienreizīgas vai arī tās var turpināt vienā un tai pašā laikā katru dienu vai nedēļu. Pārrunu metode ir īpaši noderīga grupu audzinātājiem, šādi var uzzināt izglītojamo viedokli par kādu jautājumu; skolotājs var tuvāk iepazīties ar izglītojamajiem (Pedagogs.lv, 2021).

A.Špona uzskata, ka pārrunas saistībā ar novērošanu u. c. metodēm var izmantot, lai vērtētu skolēna spēju lietot mutvārdu runu dažādās komunikatīvās situācijās. Pārrunas, kuras balstās uz savstarpējas uzticības un sadarbības pamatiem ir atraisītas un atklātas (Špona, 2008).

Kā uzsver S.Kristapsone, matemātisko metožu galvenā funkcija ir empīrisku datu sagatavošana, pārveidošana un pasniegšana interpretācijai saprotamā veidā (Kristapsone, 2020). Matemātiskās pētīšanas metodes tika izmantotas, apkopojot novērojumu rezultātus, veidojot tabulas un diagrammas uzskatāmi pārredzamai bērnu attīstībai.

4.2.Pētāmās mērķauditorijas apraksts

Pirmsskolas lomai bērnu ikdienā ir liela nozīme, atbilstoši vecumam un pareizi atlasītām rotaļām, bērni iepazīt sevi, dabu, sabiedrību, kā arī attīsta ieradumus, tikumus un caurviju prasmes. Bērnu rotaļnodarbības tie plānotas, lai pamatā būtu izzinošās darbības, kuras ietver eksperimentus un pētījumus, kur bērns ar pedagoga palīdzību mācās iepazīt un izprast apkārti un uztvert visu tajā notiekošo, kā vienu no galvenajām vērtībām.

Pētāmās grupas vidē ir ierīkoti mācību centri, balstoties uz bērnu izzinošajām darbībām un mēneša tēmu, atbilstoši bērnu zinātkārei un nepieciešamībai grupas vidē ir piemeklēti brīvi pieejami mācību līdzekļi, atgādnes, grāmatas, rotaļlietas, kas rosina bērnos ziņkāri un darboties gribēšanu. Mācību procesa atspoguļošana un aktivizēšana ir atbilstoša mācību tematam plakātos-vizualizējot, kādas ir bērnu esošās zināšanas un, ko gribētu uzzināt jaunu. Bērni piedalās sienu noformējumos, regulāri organizējot izstādi un demonstrējot savus veikumus. Bērnam ierodoties grupā ir jāidentificējas, pierakstot savu vārdu uz kopīgās vārdu lapas, jāpadomā, par savu sajūtu un jāpiemeklē savai fotogrāfijai atbilstošā emociju sejiņa, kalendārā jāpārbauda, kādi svētki tuvākajā laikā tiks svinēti, šīs darbības bērnos rosina piederības sajūtu un pozitīvu uzvedību. Mācību vide iekārtota tā, lai veicinātu bērnos patstāvīgumu. Bērni tiek rosināti paši sev saklāt galdu gan veicamajam darbam, gan maltītei kurai gatavojas, servēt sev ēdienu, pēc darba sakārtot grupas telpas, izslaukot grīdas un notīrot galdus. Iestādes svētku organizēšanā un āra vides labiekārtošanā aktīvi tiek iesaistīti vecāki un bērni.

Lai pirmsskolas grupa būtu bērnam droša un pedagoģiskais process noritētu pēc iespējas kvalitatīvāks, atbildību uzņemas viena skolotāja un tās palīgs. Ņemot vērā bērnu nelielo skaitu grupā, pieaugušo skaits atbilst normai, tādējādi skolotājas palīgs pilnībā var iesaistīties mācību procesā, atbalstot gan grupas pedagogu, gan tos bērnus, kuriem iet grūtāk. Grupā ir paredzēta vieta atpūtai-iekārtots mīksts dīvāns, uz kura bērns tiek rasta iespēja atrasties gan vertikālā, gan horizontālā pozīcijā. Ļoti liels uzsvars likts uz bērnu sociālo un emocionālo prasmju attīstīšanu, kas ietver sevis apzināšanos, emociju, domu, uzvedības vadīšanu, spēju saprast citus un veidot pozitīvas attiecības, un uz bērna aktīvu iesaistīšanos mācību procesā.

Pētījuma sākumā autore vēlējas izziņāt, kā bērni pārvalda savus emocionālos pārdzīvojumus un spēju rast risinājumus dažādās ikdienas situācijās.

Autore novēroja bērnu darbību vairāku dienu garumā. Tika novēroti 11 bērni un aprakstoši izklāstīts, kā bērni pārvalda ar emocijām dažādās situācijās.

Grupas bērnu raksturojums:

Brians (5gadi). Dvīņubrālis, izteikts līderis grupā. Ar pieaugušajiem cenšas nekomunicēt un izvairās no darbiem, kuros saredz piepūli. Uz aizrādījumiem reaģē ļoti saasināti un uzbrūkoši. Var fiziski aizskart gan skolotāju, gan bērnu, ja to starpā ir noticis kāds konflikts. Ar dvīņubrāli komunicē ļoti maz, vairāk dod priekšroku citiem grupas bērniem. Neņem vērā citu viedokli. Nav priekštata par drošības situācijām. Ir pieradis panākt to, ko vēlas.

Dominiks(5gadi). Otrs dvīņubrālis, izteikts līderis grupā. Iesaistās grupu darbos, uzmanības noturēšana ne vairāk par 10 min. Uz aizrādījumiem reaģē ļoti "asi" un uzbrūkoši. Var fiziski aizskart gan skolotāju, gan bērnu, ja to starpā ir noticis kāds konflikts. Ar dvīņubrāli komunicē ļoti maz, vairāk dod priekšroku citiem grupas bērniem. Neņem vērā pedagoga aizrādījumus un neievēro grupas noteikumus. Novērojams, ka draugi sāk kļūt ļoti svarīgi. Ir izveidojies labāko draugu loks. Mācās sadarboties komandās, jo patīk uzņemties līdera lomu, neņemot vērā citu viedokli.

Viktors (5gadi). Emocionāli nenoturīgs, katru rītu raud un nevar atvadīties no mammas. Mamma dēlu audzina viena. Pēc zēna stāstītā var secināt, ka viņš mājās ļoti daudz laika pavada spēlējot video spēles. Grupā ļoti ilgi raud, nespēj iejusties un atsakās no jeb kāda veida komunikācijas. Tuvojoties viņam izrāda agresiju- vicina kājas un rokas. Rotaļu veido pēc saviem noteikumiem un vēlas, lai viss notiek viņaprāt. Pie mazākas neveiksmes savu darbību pārtrauc un agresīvi sāk mētāt visu, kas atrodas blakus. Daļēji apguvis prasmi organizēties darbam, nepieciešams regulārs pieaugušā atbalsts. Vārdu krājums latviešu valodā neatbilst vecumam, izteiktas logopēdiskās problēmas.

Katrīna(5gadi). Draudzīga, izpalīdzīga un zinātkāra meitene. Rotaļnodarbībās ir klusa un kautrīga. Radošie darbi ir oriģināli, pārdomāti. Patīk skaļi dungot un dziedāt, iejusties dažādās multfilmu lomās, izmantojot kustības. Ir ieinteresēta izzināt pasauli, ātri mācās, uzdod dažādus jautājumus, atstāsta pasakas par princesēm un dzīvniekiem, apspriež ar meitenēm svarīgus notikumus par ikdienā piedzīvoto, fantazē atstāstot stāstu sižetus vai darbības, kuras veiktas mājās, pārstāsta draudzenēm, ko dzirdējusi grupas vidē, apmainās iespaidiem. Skolotājas uzslavu uztver burtiski un jūtas ļoti laimīga. Neveiksmes pārdzīvo ļoti emocionāli. Darbus patīk veikt vienai, ja kāds no bērniem kaut ko jautā, var atbildēt ļoti nicinoši un dusmīgi.

Emīls Dins (5gadi). Ļoti kluss un nerunīgs. Draugu nav, spēlējas viens. Uz jautājumiem neatbild un nekomunicē. Runa ir saraustīta un nesaprotama. Var pēkšņi nokrist zemē un skaļi kliegt. Labprāt izvēlas nodarbi pie lego galda. Var negaidīti kādam bērnam iesist. Ja nesaprot uzdevumu, tad sēž un gaida, kad kāds to pamanīs, nenāk un nelūdz palīdzību.

Jevgēnijs (5gadi) . Koncentrējas un produktīvi strādā aptuveni 15 min. Nevar atbildēt uz jautājumiem par dzirdēto un lasīto. Iespēstos burtus pazīst daļēji. Pēc parauga nevar uzrakstīt savu vārdu. Ir aizdomas par disleksiju. Patīk dziedāt, iejusties dažādos tēlos. Labsirdīgs un sirsnīgs, bet neprot par sevi pastāvēt konfliktsituācijās. Bieži slimo, jāatgādina par pareizu rakstāmpiederumu un ēdamrīku pareizu satvērienu. Valoda ir neskaidra. Ļoti grūti noturēt uzmanību, rīta aplī ir izklaidīgs, nevar nosēdēt pat 5min. Pa grupu pārvietojas tipinot. Zina kārtības noteikumus, stāsta, ja kāds tos pārkāpis.

Jelīzaveta (6gadi). Draudzīga, izpalīdzīga un zinātkāra meitene. Īpaši liels prieks, ka neticami ātri apgūst jaunas prasmes un zināšanas. Strādā un spēj atrast atbilstošus materiālus plānotajam darbam. Izteikti darboties griboša un radoša, no grupā esošajiem materiāliem spēj izgatavot interesantus, acīm baudāmus darbus. Ir iepazinies ar rakstītajiem burtiem, raksta īsus vārdus. Lasa vārdus un saprot to nozīmi. Izpalīdzīga, atbalsta un palīdz tiem bērniem, kuri kaut ko nav sapratuši.

Martins (6gadi). Patīk konstruēt, griezt, būvēt lidaparātus. Ir dienas, kad ir izteikti kluss un noslēgts sevi. Nepatīk noteikumi, vēlas darīt to, ko ir iedomājies. Ja ceļā būs kāds šķērslis, tad pastāv iespēja, ka fiziski to iespaidos un pēc tam aizmuks vai paslēpsies. Ir novērotas situācijas, ka zēns ir patvaļīgi pametis grupas telpu un izrādījis prieku par to, ka skolotāja iet viņu meklēt. Draudzējas tikai ar noteiktiem bērniem.

Aleksejs (5gadi). Aleksejs ir draudzīgs un izpalīdzīgs. Ar atbildības sajūtu veic uzticēto darbu, izjūt gandarījumu par paveikto. Spēlējot lomu spēlēs patīk iejusties dažādos multfilmu tēlos, piemēram, policists, Zibens Makvīns, Nejaukais Es. Labprāt iesaistās kustību rotaļās un izteikti patīk sporta aktivitātes. Ar materiālu izvēli aktīvi jāatbalsta, neizlēmīgs un lēns. Bieži

ir izklaidīgs, īsu brīdi spēj klausīties un uztvert dzirdēto. Pie darbiņu izpildes mēdz steigties, tādēļ tie sanāk pavirši. Ir ieinteresēts izzināt pasauli, ātri mācās, uzdod daudz jautājumu par sev interesējošu tematu, atstāsta redzētās multfilmās, mazāk-pasakas, apspriež dažādas situācijas ikdienas grupas dzīvē, pārstāsta draugam spilgtākos notikumus, apmainās iespaidiem.

Darina (5gadi). Draudzīga, izpalīdzīga un zinātkāra meitene. Izteikumos par sevi un saskarsmē ar citiem grupas audzēkņiem ir ļoti nedroša, noslēpumaina un kautrīga, satraucās, ja jāstāsta par savu veikumu. Radošie darbi ir oriģināli, pārdomāti. Patīk iejusties dažādos tēlos, izmantojot kustības, ja neredz pieaugušie. Prot sevi aizstāvēt un palīdzēt, ja kādam nepieciešama palīdzība. Pētījuma sākumā ar autori nekomunicēja.

Sofija (5gadi). Draudzīga un komunikabla. Iemācījies uzrakstīt savu vārdu (Sofija) drukātiem burtiem. Netiek līdz grupas tempam un attīstības līmenim. Nezina burtus ciparus. Vajadzīgs individuāls atbalsts. Prombūtne veicina milzīgu regresu, atkal atnākot pēc slimības nepieciešams laiks, lai aprastu ar ikdienas ritu. Vāji attīstīta sīkā motorika. Vārdu krājums neatbilst vecumposmam. Kontaktējas tikai ar noteiktiem bērniem. Pie uzdevumu izpildes nesaprot, kas jā dara, nenāk un nejautā pēc palīdzības. Darba temps ir ļoti lēns. Uz skolotājas pamudinājumiem un ieteikumiem reaģē ar dusmām un apvainošanos.

Mārtiņš (5gadi). Ir sadraudzējies ar grupas zēniem, mācās pārvaldīt savas emocijas, nereaģēt ar dūri. Dusmu brīžos emocijas izreaģē ar sišanu citam. Grūti saprast, ko runā. Ir ļoti kautrīgs un atturīgs, ja jāpiedalās rīta rosmē, dejās un citās muzikālajās darbībās, nepatīk, ja publiski sveic. Mārtiņš ir kluss, kautrīgs, nedrošs. Grupā ir viens labākais draugs, kurš palīdz uzlabot garastāvokli, iedrošina, kad jānāk no rītiem grupā. Ārā spēlē "Zombijus". Mācās patstāvīgi izvēlēties sev veicamo dienas uzdevumu no plakāta (bieži to izvēlas ar skolotājas pamudinājumu), bet ir grūtības saprast uzdevumu nosacījumus, skolotājas norādes.

Apkopojot novērojumus var secināt, ka grupā ir novērojamas agresīvas uzvedības izpausmes. Bērniem nav prasmes citādi izreaģēt savas emocijas, ar agresiju tie vēlas atstāt iespaidu uz kādu konkrētu bērnu, tieksme pēc varas, vēlme nodarīt otram sāpīgi un pašaisardzība. Cēlonis šai uzvedībai slēpjas ģimenē, daudzi vecāki atsakās sadarboties ar grupas pedagogu, tāpēc palīdzēt bērnam izprast sevi ir ļoti grūti. Agresija ir nopietns traucēklis bērniem pavadīt savu ikdienu pirmsskolā droši un komfortabli. Lai zinātniski izpētītu agresīvu uzvedību, rodas virkne problēmu, jo agresīva uzvedība sabiedrībā tiek vērtētā, kā nevēlama uzvedība.

4.3.Pētījuma norises apraksts

Lai mazinātu agresīvas uzvedības izpausmes, balstoties uz teorijas analīzi autore pedagoģiskajā procesā izmantos pasaku klausīšanos un to pārrunāšanu, lai bērnam būtu vieglāk pieņemt un izprast savas jūtas un tās identificēt ar pasakas varoni. Darba autore izstrādāja kritērijus un rādītājus (sk. 1.tabulu)

1.Tabula.Vērtēšanas kritēriji un rādītāji (autores veidoti)

Vērtēšanas kritēriji		1.Prasme pasakā identificēt un nosaukt varoņu pozitīvās un negatīvās darbības.	2.Prasme pasaku izspēlēt un identificēties ar tās galveno varoni.	3.Prasme pārveidot un pastāstīt pasaku, lai atspoguļotu varoņu pozitīvās pārmaiņas
Rādītāji	1 punkts	Ar skolotājas palīdzību nosauc labās un sliktās darbības.	Ar skolotājas palīdzību atdarina galvenos varoņus.	Ar skolotājas atbalstu pārveido un stāsta pasaku.
	2 punkti	Nosauc labās un sliktās darbības. Iesaistās diskusijā.	Atdarina galvenos varoņus. Stāsta, ka jutās pasakas varonis.	Izprot pasakas notikumu jēgu, to saista ar reālas dzīves situācijām.
	3 punkti	Nosauc darbības. Salīdzina atbildes ar savu uzvedību. Pamato, kā jutās pasakas varonis.	Atdarina galvenos varoņus. Stāsta par savām sajūtām. Stāsta, ko atklājis sevī un kā var uzlabot savu pašsajūtu.	Patstāvīgi meklē risinājumu. Atrodas kontaktā ar saviem iekšējiem pārdzīvojumiem.

Skaidrojot rādītājus, ar 1 punktu tiek novērtēts bērns, kurā ir novērojama pasivitāte un regulāra nepieciešamība pēc skolotāja atbalsta, 2 punkti – bērns daļēji iesaistās diskusijā, lai pamatot savu viedokli un nonākt pie secinājumiem nepieciešams skolotāja atbalsts, 3-punkti – bērns aktīvi un ar interesi iesaistās diskusijā, spēj pamatot savu viedokli ar piemēriem, nonāk pie secinājumiem par darbībām, ka kā uzlabot savu uzvedību, min piemērus.

Pedagoģiskajā procesā autore izmantoja pasaku klausīšanos un to pārrunāšanu, lai bērnam būtu vieglāk pieņemt un izprast savas jūtas un tās identificēt ar pasakas varoni prasmju līmeņu iedalījums pēc kopējā vidējā punktu skaita, ņemot soli 0,66:

- Novērojama pasivitāte un nepieciešams skolotāja atbalsts 1-1.66 punkti;
- Daļēji iesaistās diskusijā, grūti nonākt pie secinājumiem 1.67-2.33 punkti;
- Nonāk pie pozitīvām pārmaiņām uzvedībā, pamato savu viedokli 2.34 -3 punkti (sk. 2. tabulu)

2. Tabula. Bērnu raksturojums strādājot ar pasaku pētījuma sākumā

Kritēriji	1. Prasme pasakā identificēt un nosaukt varoņu labās un sliktās darbības.	2. Prasme pasaku izspēlēt un identificēties ar tās galveno varoni.	3. Prasme pārveidot un pastāstīt pasaku, lai atspoguļotu varoņu pozitīvās pārmaiņas	Rezultāti (punkti)	Vidējais punktu skaits
Bērnu vārds					
Brians	2	1	1	4	1,33
Dominiks	1	1	1	3	1,00
Viktors	3	1	1	4	1,33
Katrina	2	2	2	6	2,00
Emīls Dins	1	1	1	3	1,00
Jevgēnijs	1	1	1	3	1,00
Jeļizaveta	3	3	2	8	2,67
Martins	2	2	2	6	2,00
Aleksejs	2	2	2	6	2,00
Darina	1	2	1	4	1,33
Sofija	1	1	1	3	1,00
Kopā	19	17	15	53	16,66

Autore konstatē, ka pētījuma sākumā :

- 3 bērniem ir novērojama pasīva iesaistīšanās darba izpildē;
- 7 bērni daļēji iesaistās diskusijā, grūti nonāk pie secinājumiem;
- 1 bērnam ir izteikta darba motivācija, pamato savu viedokli (sk. 3. attēlu)

3. attēls. Bērnu raksturojums pētījuma sākumā

Pēc novērojuma veikšana darba autore secina, ka bērniem ir grūtības atbildēt uz jautājumiem, grūtības izteikt un pamatot savu domu un verbalizēt secinājumus. Ir nepieciešamas regulārs skolotāja atbalsts. Izspēlējot pasakas darbības nevar pastāstīt, kā jūtās konkrēts varonis. Daļēji izprot pasakas jēgu un saskata pasakas darbības ar savu uzvedību. Tikai viens bērns spēj nosaukt pasakas galveno domu, runāt par sajūtām empātiju, kā arī izklāstīt savus secinājumus.

Lai veicinātu bērnos prasmi pareizi un adekvāti rīkoties dusmu brīžos. Bērniem ir jāiemāca runāt par savām sajūtām, emocijām un ļaut bērnam vērsties pie saviem vēl neizmantotajiem iekšējiem resursiem. Pedagoģiskajā procesā ir svarīgi izmantot dažādas pasakas, ar jautājumu palīdzību izzināt pasakas galveno domu un noskaidrot tās vēstījumu. Izvēlētās pasakas saturam jāatbilst bērnu interesēm un vajadzībām, pedagogam jābūt izvirzītam konkrētam mērķim, ko izvēlētā pasaka bērniem pavēstīs, par kādām vērtībām rosinās aizdomāties un vai spēs koriģēt uzvedības problēmas. Darbā ar pasaku bērni izspēlē kādu emociju, īpašības vai prasmes. Pasaka aktivizē nezināmo vārdu krājumu un mazina bērnos trauksmainību. Svarīgi ir rosināt bērnus domāt, uzdot tiem jautājumus un aicināt saskatīt pasakās notiekošās darbības ar līdzīgām situācijām dzīvē. Pedagoģiskā darbā izmantojot pasaku ir svarīgi, lai bērni neapzināti spētu identificēties ar tās varoņiem, ar jautājumu palīdzību rosināt noskaidrot pasakas sižetu un nosaukt labās un sliktās darbības. Svarīgi ir ne tikai veikt pārrunas, bet arī izspēlēt pasakas galveno sižetu, tas bērnos veicinās dziļākas, empātiju un pamodinās sajūtas un sapratni par to, kā jūtas otrs, ja dara tam pāri. Pēdējā darbība ir pasakas sižeta pārveidošana no negatīvā satura uz pozitīvo. Lai pētījumu varētu veikt kvalitatīvi, autore pasakai ir izvirzījusi vienotus vērtēšanas kritērijus un snieguma līmeņus. Kurus izmantos, lai izvērtētu vai agresīva uzvedība bērnu vidū ir mazinājusies.

Rotaļnodarbībās pētot bērnus, tika konstatēts, ka bērniem ir nepieciešama palīdzība emociju izlādē un agresijas savaldīšanā. Pedagoģisko procesu ir nepieciešamas pārplānot, lai veicinātu bērnos empātiju vienam pret otru un sniegt atbalstu pareizu dusmu izlādē. Balstoties uz teorijā analizētajām atziņām agresijas mazināšanai, autore savā darbā pielietoja pasakas klausīšanās metodi un to pārrunāšanu.

1.) Lai bērniem būtu priekšstats par emocijām un tie varētu atklāti runāt par savām sajūtām un pasakas varoņu sajūtām. Autore iepazīstināja bērnus ar emociju filca lēllītēm (*sk. 4.attēlu*). Bērni varēja ar tām iepazīties un iedot katrai lellei vārdu nosakot tās attēloto emociju. Tad sekoja īss, iestudēts teātris, kurš paspilgtināja bērnu iztēli un tie varēja labāk izprast katru lelles attēloto emociju. Materiālu autore novietoja bērniem pieejamā vietā, lomu teātra izspēlēšanai.

4.attēls. Filca emociju lelles

2.)Autore izgatavoja didaktisko materiālu, lai bērni varētu nostiprināt esošās zināšanas par emocijām un vieglāk būtu tās atpazīt un nosaukt (*sk.5. attēlu*). Bērnam ir iespēja pārbaudīt savas zināšanas, darbojoties individuāli vai pārī. Materiālu autore novietoja grupas vidē, bērniem pieejamā vietā. Bērni izrādīja lielu interesi un aizrautību.

5.attēls. Emocijas

Analīze pēc kritērijiem. Sākotnēji bērni ieturēja klusuma pauzi un nejutās pārliecināti par savām atbildēm. Ar autores palīdzību pamazām virzījās uz priekšu. Darina veiksmīgi tika galā ar uzdevumu, atpazīna un nosauca katras lelles emociju, nosauca darbības, kas raksturoja attiecīgu lelles sajūtu. Jevgēnijs varēja nosaukt tikai divas emocijas-priecīgs un dusmīgs, pamatot, kāpēc lelle bija priecīga un dusmīga- nespēja. Jeļizavetai nosaukt emocijas nesagādāja grūtības. Brians atteicās nosaukt redzamās emocijas. Emīls Dins ar autori neveidoja acu kontaktu un neatbildēja. Pārējiem grupas bērniem bija tikai priekšstats par emocijām, kā priecīgs, dusmīgs, bēdīgs, u.c.

2.)Par cik aprīlī grupas tēma bija “Daba mostas” autore izlēma izmantot uzvedības koriģējošu pasaku, kurā stāstīts par dabas vērtībām un par attieksmi pret dzīvām būtnēm un cilvēkiem, kuri atrodas mums blakus.

Людмила Цвирко .”Pasaka par Nikolaju un viņa draugiem”

Zēns vārdā Nikolajs mīlēja kauties. Draugi, kuri dzīvoja viņa pagalmā no Nikolaja baidījās. Kad pienāca vasara, mamma nolēma Nikolaju aizsūtīt uz laukiem, ciemos pie vecmāmiņas. No rīta viņu pamodināja skaļš: “Ki-ka-re-gū.” Ārā dziedāja putni, uz palodzes stāvēja piena glāze un tālumā koka zarā dziedāja divi strazdi. Pie mājas ganījās govys, svarīgi staigāja gailis, blakus žogam dzīvojās zosis, pīles un aitas. Visapkārt valdīja skaistums. Spīdēja saule, vējš purināja bērzu zaros izplaukušās lapas, tālumā bija dzirdama dzeguzes skaņa un dzeņa klaudzieni: ” Tuk-tuk!”

Nikolajs izdzēra pienu un iznāca pagalmā uz lieveņa. “Vau-vau, ”sveicināja viņu suns. “ Ņau, kā gulēji ?”jautāja kaķis. Nikolajs ne ar vienu nesusveicinājās un iespēra sunim ar kāju, paķēra kaķi aiz astes, ar koku iemeta zosīm un ar akmeni gailim. Govys no bailēm aizmuka, aitas paslēpās. Nikolajs palika pilnīgi viens un viņam kļuva garlaicīgi, tas nolēma doties uz bērzu silu. Izrādot savu laipnumu, bērzi jautri purināja savas lapiņas. “Tuk-tuk,” sveicinājās dzenis. ”Ku-kū!” čiepstēja dzeguze. Nikolajs pienāca pie bērza un nolauza tā zaru. “Kā man sāp!” kļiedza bērzs. Bet Nikolajs to nepadzirdēja, viņš uzmeistaroja kaķeni un centās trāpīt putnos. Kad viņam kļuva garlaicīgi, Nikolajs aizgāja līdz tuvākajam ceļam un sāka mest ar akmeņiem saulei. Saule spīdēja spoži un viņam nepatika, ka tā spīd viņam tieši acīs.

Kad nākošajā rītā Nikolajs pamodās, viņš sajuta, ka viss ir mainījies. Saules vairs nespīdēja logā. Gailis nedziedāja, piena glāzē nebija, putni nedziedāja, sēta bija tukša un neviens viņu nesveicināja. Suns ielīda būdā, kaķis uzrāpās uz jumta. Nikolajs aizgāja līdz bērzu silam un tur-saule bija paslēpusies aiz mākoņiem. Bērzu zaros lapas vairs jautri nekustējās. Visi esošie putni aizlidoja. Neviens mežā nedziedāja. Nikolajs sajūtās ļoti vientuļi un vēlējās, lai viss būtu kā iepriekš. Viņš saprata, ka visi, kas atrodas uz šīs zemes ir viņa draugi un draugiem

nedrīkst darīt pāri. No tās reizes Nikolajs vairs nekad nevienu nesita. Kad atgriezās mājās pie mammas, salīga mieru ar draugiem, visiem atveda dāvanas – ogas, sēnes, čiekurus. Kaķeni izmeta un vairs nekad nelauza kokiem zarus (Цвирко, 2013).

Jautājumi. Nosauciet zēna sliktās un labās darbības? Kurš no pasakas varoņiem patika/nepatika? Kāpēc patika/nepatika? Kā jūs domājat, kāpēc Nikolajs (labi/slikti) izturējās pret saviem draugiem? Vai vari pateikt, kā jutās dzīvnieki, kuriem viņš darīja pāri? Kas notiku, ja Nikolajs pasakas beigās izlemtu nesadraudzēties ar saviem draugiem? Kā justos tu šajā situācijā, ja Nikolajs būtu nodarījis tev pāri? Kā palīdzēt sev un kā rīkoties, ja esi dusmīgs?

Analīze pēc kritērijiem. Lasot šo pasaku, autore pamanīja, ka bērni ar lielu interesi klausījās šo stāstu, it īpaši tos fragmentus, kur tikai nodarīts kādam pāri. Autore rosināja bērniem nosaukt visas sliktās darbības Emīls Dins un Jevgēnijs varēja nosaukt tikai vienu darbību, jo iespējams bērnu domas atradās kaut kur citur. Briāns un Aleksejs veiksmīgi tika galā ar slikto darbību identificēšanu, bet neiesaistījās padziļinātā sarunā. Jeļizaveta, Darina, Katrīna aktīvi iesaistījās pārrunās, stāstīja un projicēja upuru sajūtas uz sevi. Dominiks visu laiku smaidīja un necentās iesaistīties sarunā. Viktors un Martins gaidīja autores atbalstu nosaucot labās un sliktās darbības. Atdarināt un izspēlēt pasakas sižetu izdevās visiem, grūtāk gāja par sajūtu stāstīšanu, bija nepieciešami uzvedinoši jautājumi. Savukārt Sofija pēc sarunu apļa, piecēlās kājās, lai aiznestu savu krēsliņu un ar dūri bakstīja priekšā stāvošajam Aleksejam. Šo situāciju redzot, autore aicināja vēlreiz atsaukt atmiņā Nikolaja sliktās darbības un salīdzināt tās ar savu rīcību.

3.) Pēc dažām dienām autore, pedagoģiskajā procesā izmantoja saturiski citādu pasaku, kurā viena no galvenajām vērtībām ir draudzība un cilvēks. Caur pasakas sižetu bērns neviļus iepazīstas ar uzvedības noteikumiem un attīsta sevī empātijas spējas, pasaka ir kā ziņnesis iedarbinot bērnos dažādus domāšanas procesus. Šī mērķtiecīgā darbība ar pasaku bērnam stiprina jaunās zināšanas projicējot to ar personisko pieredzi. Šī pasaka bērniem liek aizdomāties par cieņu pret apkārtējiem un respektēt otru brīvību.

Ирина Маниченко. “Pasaka par labsirdīgo Pēteri”

Vienā pilsētā dzīvoja zēns vārdā Pēteris. Pēteris vienmēr sapņoja par daudz draugiem, bet nemācēja ar viņiem draudzēties un bieži vien tos iekautēja. Viņš domāja, ka šādā veidā var iegūt draudzību. Vienaudži Pēteri baidījās un tāpēc viņam nebija draugu. Vienreiz viņš peļķē ieraudzīja krāsainus dubļus, virzoties tiem tuvāk, Pēteris vēlējās apskatīt brīnumu.

Pēkšņi garām braucoša mašīna apšļakstīja zēnu. Dubļi un ūdens pilēja no Pētera matiem, rokām un drēbēm. Izmircis un sabijies Pēteris skrēja uz mājām un pēkšņi saprata, ka atrodas iekšā ziepju burbulī. Zēns nobijās, jo saprata, ka nekad netiks ārā no šī burbuļa. Pēteris

sita burbulim, mēģināja no tā izklūt, burbulis sita atpakaļ, meta kādam ar akmeni un akmens lidoja atpakaļ Pēterim. Viņš saprata, ka viss sliktais, ko ir nodarījis citiem ir atgriezies pie viņa atpakaļ. “Kas tagad noteik, es pats sevi sitīšu?” nodomāja Pēteris un viņam kļuva ļoti skumīgi. “Kā, es tagad varēšu spēlēties ar saviem draugiem?” raudot teica zēns. Vairākas dienas viņš dzīvoja burbulī, kauties baidījās, jo sevi sist nav interesanti un sāpīgi. Spēlēties vienam ir garlaicīgi un no burbuļa izklūt nevarēja. Pavisam izmisis Pēteris sēdēja uz soliņa rotaļlaukumā un vēroja, cik jautri rotaļājas pārējie bērni.

Pēkšņi viņš ieraudzīja jauku meiteni ar lelli rokās, kura Pēteri aicināja spēlēties. Meitene zināja, ka Pēterim patīk kauties, bet viņu tas nebiedēja. Zēns bija priecīgs un meiteni pacienāja ar ābolu, kurš bija kabatā. Viņš izstiepa roku, kurā bija ābols un notika brīnums, burbulis, kurā atradās Pēteris pārsprāga. Viņš bija tik neizsakāmi laimīgs un priecīgs! Atnākot uz mājām zēns uz galda ieraudzīja divus lielus ābolus. “Interesanti, no kuries tie uzradās? Es pēdējo ābolu atdevu meitenei” skaļi teica Pēteris. Nākošajā rītā Pēteris paņēma mašīnu un devas uz rotaļlaukumu, un draudzīgi ar to rotaļājās. Kad atnāca mājās uz galda stāvēja divas, skaistas mašīnas. Un Pēteris sāka saprast, ka izdarot labu citam, labais atgriežas pie viņa atpakaļ. Kopš tās reizes Pēteris centās izturēties pret draugiem draudzīgi. Viņš ieguva daudz jaunu draugu un dusmu brīžos mēģināja izpūst dusmas, jo burbulī atgriezies vairs nevēlējās (Маниченко, 2013).

Analīze pēc kritērijiem. Ar otro pasaku gāja jau mazliet vieglāk, jo bērniem pēc pirmās pasakas bija izveidojies priekšstats par darba secību. Man pat nevajadzēja pēc pasakas izlasīšanas, uzdot jautājumu, kad bija jau paceltas rokas, lai nosauktu labās un sliktās darbības (Jeļizaveta, Brians, Domeniks, Emīls Dins). Sofijai, Martinam, Jevgēnijam gāja krietni grūtāk gāja ar pasakas notikumu jēgu sasaistīšanu ar reālo dzīvi. Varbūt viņi to sasaistīja, bet skaļi nevēlējās teikt. Katrīna izklīdza, ka grupa ir zēni, kuri uzvedās tieši tāpat, kā Pēteris. Pie risinājuma meklēšanas izskanēja dažādas idejas, piemēram, Dominiks teica, ka Pēterim vajadzēja cīnīties ar zobenu un viņš izklūtu no burbuļa. Katrīna pārveidoja pasakas sižetu, kur uzsvēra draudzību un ieteica dažādus variantus, kā var sadraudzēties un iegūt draugus. Autore uzsver, ka šai diskusijai ir jābūt brīvprātīgai un neuzspiestai un tā ir jāsaista ar reālo dzīvi. Diskusija nedrīkst pārtapt par obligātu un piespiedu darbību. Atsevišķiem bērniem vēl joprojām nepieciešams pamudinājums un atbalsts, lai izteiktos un formulētu savu domu.

Александра Бондаренко. “Karstā tējkanna.”

Veikala plauktā dzīvoja tējkanna vārdā Ārčijs. Tik skaists un jauks, ar rokturi un deguntiņu un baltu vēderiņu. Un pienāca diena, kad viņu nopirka. Jaunajās mājās viņu nomazgāja, piepildīja

ar ūdeni un uzlika uz plīts sildīties. Ārcijam tas viss ļoti patika un viņš uzreiz iemīlēja virtuvi. Vēl veikalā viņam stāstīja, cik garšīgu un smaržīgu tēju viņā vārīs.

Pēkšņi ar Ārcijs kaut kas notika, viņš sāka kratīties un kļuva ļoti karsts, vāciņš cilājās tur-šurp, no deguna nāca svilpojoša skaņa. Tējkanna nobijās un izšļāca ūdeni uz visām pusēm. Viņš sadusmojās uz visu pasauli, jo jācieš tādas sāpes. Ārcijs dusmojās un rājās uz saviem jaunajiem draugiem. Cilvēki nevarēja palīdzēt tējkannai, jo tā splāva ārā karstus tvaikus. Viņi kļiedza satraukumā: "Nedrīkst taču tā rīkoties! Nomierinies!" Bet tējkannu tas sadusmoja vēl vairāk un viņš vēl vairāk splaudījās ar karstu ūdeni. Pēkšņi Ārcijs saprata, ka ūdens ir beidzies un splaudīties vairs nav ar ko, tāpēc kāds no apkārtējiem pieskrēja un izslēdza apakšā degošo liesmu. Tējkannu nolika tālākā plauktā un nevēlējas dēļ Ārcija uzvedības to izmantot, tam kļuva skumīgi, jo neviens tajā vairs nevārīja smaržīgo tēju.

Garām logam lidoja jaukā feja un uzrunāja tējkannu: "Kas noticis?" Ārcijs izstāstīja visu stāstu un feja tam ieteica, kad nākošreiz tev kļūs karsts un ūdens tevī burbuļosies kā vulkāns, sāc dziedāt jautru dziesmiņu. Savu vāciņu turi cieši aizvērtu, lai ūdens nelaistītos, tad cilvēki pie tevis nebaidīsies nākt un izslēgs uguns liesmu. Un tikai tad tu spēsi dāvāt saviem draugiem aromātisko tēju. Pēc kāda laika, Ārcijs sajuta sevī burbuļojušu karstumu, šoreiz viņš zināja, ko darīt ar šīm sajūtām un, kā sev palīdzēt (Бондаренко, 2013).

Anālizē pēc kritērijiem. Ar šo pasaku bērniem gāja samērā viegli, izdevās klasificēt labās un sliktās tējkannas darbības. Katram bija iespēja izspēlēt un parādīt, kā izskatījās dusmīgā tējkanna. Viktors iejutās tējkannas lomā un dalījās ar jūtām, kuras varēja pārņemt tējkannu. Ar autores palīdzību bērni stāstīja, kas viņus sadusmo un kā jūtās šajās situācijā. Jeļizaveta stāstīja, ka viņa sevi dusmu brīžos nomierina ar siltu tēju, jo tā darot viņas vecmāmiņa, bet ja tējas nav, tad var vienkārši padzert ūdeni. Aicinot Domeniku nosaukt darbības, kas viņu sadusmo, viņš atbildēja, ka brālis un vispār, ka tas nav viņa brālis, un viņš nevēlas tādu brāli! Situācija ar abiem brāļiem ir sarežģīta! Jāstrādā ar šiem brāļiem papildus un individuāli, jo sarunu aplī viņi nelabprāt vēlas komunicēt. Autore aicināja bērnus vizualizēt darbības- dusmīgu un priecīgu tējkannu (*sk. 6.attēlu*). Domeniks, Jevgēnijs un Brians strādāja pie viena galda uz kura stāvēja trauks ar zīmuļiem, abi brāļi nesadalīja vienas krāsas zīmuli, kā rezultātā Brians iedūra ar zīmuli acī. Sniedzot pirmo palīdzību Dominikam, Brianam sākās dusmu lēkme un viņš sāka mest visu, kas atradās pa rokai.

6.attēls. Dusmīgā un priecīgā tējkanna

Блинова Татьяна Николаевна. “Mazais lācēns.”

Tas notika vienā bērnudārzā, kurā gāja meža zvēru mazie bērņeļi. Katru rītu siltie saules stari modināja meža iemītniekus, skaļās putnu dziesmas ļāva tiem rosīties arvien jautrāk. Netālu no bērnudārza dzīvoja arī mazais lācēns. Neviens no mazajiem meža iemītniekiem nevēlēja ar viņu draudzēties, jo lācēnam patika kauties. “Visi vēlas man nodarīt pāri un aizvainot,” teica lācēns. “Ja es kaušos, tad neviens man nevarēs nodarīt pāri”, domāja mazais lācēns. Viņš gandrīz vienmēr jutās ļoti vientuļi, jo spēlējās viens pats.

Tad vienu dienu lācēns nolēma iet pastaigāties un nonāca līdz bērnudārzam, kur ieraudzīja spēlējošos zvērēnus. “Skatieties, pie mums nāk mazais lācēns, varbūt viņš vēlas kļūt par mūsu draugu?” teica vāverīte. “Bet vai jūs redzat, viņš taču ir saspiedis rokas dūrēs un taisās ar mums kauties,” kļiedza zaķēns. Lācēns nedzirdēja zvērēnu sarunu, bet dūres sažmiedzās ar vien ciešākās un ciešākās, jo domāja, ka zvērēni plāno kā uzsākt cīņu. “Mēs gribam ar viņu draudzēties, bet lācēns nevēlas, tāpēc mēs esam gatavi sevi aizstāvēt,” kļiedza pārējie zvēri. Mazo zvērēnu bars tuvojas pie bailēs sastingušā lācēna, viņš jau bija gatavībā cīņai, kas zvēri viņam teica:” Mēs ar tevi vēlamies draudzēties, bet tu tikai vēlies kauties! ” Un aizgāja tam garām, atstājot lācēnu pavisam vienu. Lācēns bija ļoti bēdīgs, viņu vienlaicīgi pārņēma dīvainas sajūtas, kā skumjas, kauns un bailes. Skumjas pārņēma lācēna sirdi un viņš sāka raudāt. ”Ko man darīt? Kā man sadraudzēties ar citiem zvērēniem?” domāja lācēns. Pēkšņi viņš ieraudzīja, ka dūres vēljoprojām ir sažmiegtas un tām pil virsū asaras. “Es sapratu! Man nepieciešams atslābināt savu ķermeni un atslābināties manas dūres un tās nevienu nebiedēs” nolēma lācēns.

Nākošajā rītā lācēns, kas lācēns ieraudzīja zvērēnus klusībā sev teica: “Viņi man nenodarīs pāri, es centīšos būt savaldīgs un draudzīgs.” Zvērēni ar lācēnu sāka spēlēt daudz dažādas rotaļājas, dziedāt dziesmas un dejot. Viņiem bija tik jautri kopā! Rotaļājoties lācēns

nodomāja: “ Es vairs nekas netaisīšu dūres, jo ļaunums neko neatrisinās.” Viņš nevēlējās kļūt par kausli un sajūtās lieliski (Николаевна, 2012)!

Anālīze pēc kritērijiem. Identificēt un nosaukt darbības vairs nesagādā grūtības. Ar skolotājas palīdzību pasakā notiekošo saskata ar savu uzvedību, autore rosina, lai bērni nosauc darbības, kad ir rīkojušies līdzīgi, kādas sajūtas pārņem attiecīgā situācijā un, kā tajā brīdī uzvedās viņu ķermenis. Ar izspēlēšanu iet viss jautrāk, bērni labprāt izrāda iniciatīvu sadalīties lomās. Stāsta par savām sajūtām iejūtoties katra tēla loma. Savukārt, kā varētu uzlabot pašsajūtu, grupā valda klusuma pauze. Katrīna pateica, ka ir jānosauc skaļi sajūtas, kas tevi nomāc. Aleksejs teica, ka nevar rādīt dūrēs, tad jutīsies labi. Sofija minēja, ka nepieciešams pareizi elpot un tad jutīsies labāk. Uz autores jautājumu, vai drīkst raudāt un rādīt asaras citiem? Daudzi bērni atbildēja, ka nedrīkst, jo tad otrs smiesies. Aleksejs teica, ka mamma raudāt neļauj un tētis saka, ja kāds zīmē tev ar zīmuli, tad sit pa rokām. Bet lācēns nebaidījās raudāt un iespējams viņš jutās pēc tam labāk, jo bija ļāvis vaļu asarām. Ar autores palīdzību bērni spēja paskaidrot, kāpēc lācēns domāja, ka visi vēlas tam nodarīt pāri. Emīls Dins teica, ka lācēns bija bailīgs, tāpēc tā rīkojās. Martins pamatoja savu domu, jo lācēnam iepriekšējie draugi iemācīja kauties.

Блинова Татьяна Николаевна. “Krokodils, kuram patika lamāties.”

Tālos džungļos, līkumainā un aizaugušā upē dzīvoja krokodils. Visvairāk par visu viņš mīlēja garšīgi paēst. Krokodilam garšoja zivis, vardes, putni, principā viss, kas kustējās, to viņš ēda, jo viņam bija izauguši lieli, stipri un asi zobi. Bet kad krokodils sajūtās slikti, viņš uzreiz lamājās ar sliktiem vārdiem un gribēja saviem draugiem, citiem krokodiliem, kost.

Vienreiz krokodils nodarīja sāpes savam draugam ar kuru bieži rotaļājās. Viņam iepatikās drauga koka sprungulis un tāpēc krokodils nolēma to izraut. Draugs pretojās, jo nevēlējās dalīties, lielais krokodils tam iekoda, atņēma koka sprunguli un apsauca ar neskaistiem vārdiem.

Kad džungļos valdīja klusums, krokodilam garām lidoja burvis un arī to krokodils vēlēja apsaukt. Rezultātā burvis krokodilu nobūra un klusībā teica: “Pēc katras sliktās darbības tev izkritīs viens zobš!” Pagāja vairākas dienas un pārējie draugi pamanīja, ka lielajam krokodilam mutē ir palikuši tikai dažī zobi. Viņš nesaprata, kas ar viņu notiek, kāpēc viņam krīt zobi? Tad aizpeldēja pie begemota un jautāja, lai tas uzzin, kāds ir iemesls. Pēc kāda laika, uzradās begemots un vēsti, ka krokodils ir noburts. Lielais zvērs, saprata, ka ir rīkojies nepareizi un lūdzis piedošanu visiem, kam ir nodarījis sāpes. Kopš tā laika, krokodils sargā savus zobus un pats galvenais, ļoti cenšas nenodarīt sāpes otra (Николаевна, 2012).

Analīze pēc kritērijiem. Atdarināt krokodilu es palūdzu Martinu un tā draugs bija Brians. Zēni fantastiski tika galā ar lomām, kā rezultātā Brians ļoti labi varēja nosaukt sajūtas, kuras izjuta lielā krokodila draugs, pamatoja ar situācijām, kad brālis viņam tā ir licis justies. Uz jautājumu, vai esi rīkojies līdzīgi ar saviem draugiem, Brians atbildēja, ka jā. Kāpēc tu nodari otram sāpīgi, viņš pamato ar to, ka viņš pirmais nekad nav sācis un tikai aizstāvējies. Kaut gan bērni autorei ir teikuši, ka brāļi bieži apsaukājas un provocē uz kaušanos. Bērniem ir nostiprinājusies prasme meklēt risinājumus. Katrīna teica, ka krokodilam ir iespēja visu uzlabot, palūdzot draugam piedošanu. Sofīja ar autores palīdzību pārveido pasaku un stāsta, kā būtu rīkojies viņa šajā situācija, ja iekārotu svešu mantu.

Блинова Татьяна Николаевна. “Lauvēns”

Tālā tuksnesī dzīvoja lauvu ģimene, kuru citi meža iemītnieki cienīja un godāja. Mammu godāja par sirsnību, tēti par drosmi un godīgumu. Mazos brāļus- lauvēnus iemīlēt vēl nepaspēja, jo tos vēl tikai iepazīna.

Mazajam lauvēnam pienāca laiks doties uz skolu. Viņš ļoti vēlējās par sevi atstāt labu iespaidu, lai viņu citi godātu tāpat kā tēvu. No pirmās skolās dienas lauvēns centās iegūt draugu cieņu un draudzību. Piemēram, iemetot vāverei ar čiekuru, viņš jautāja: ”Kurš mežā ir pats veiklākais un stiprākais ?” Apgāžot zemē mazo lācēnu, viņš priecājās un sevī domāja, ka ir pats stiprākais un drosmīgākais. Iesita ar grāmatu zilonēnam pa galvu un teica: ”Vai, redzat, kurš klasē ir pats stiprākais? Protams, ka es!” Pagāja divas nedēļas, bet neviens no klases biedriem nevēlējās ar lauvēnu draudzēties. Bēdīgs viņš ieradās mājas un jautāja brālim: “Kāpēc ar mani neviens nevēlas draudzēties? Kāpēc tevi viņi ciena, bet mani nē?” Tad viņš devās pie mammas un jautāja to pašu. Mamma lauvēnu nolaizīja, ar ķepu apķēra un teica: ”Mīļais, mans kaķēns. Tavs spēks slēpjas laipnībā un sirsnībā. Ja būsi draudzīgs un uzmanīgs, tad visi ar tevi vēlēšies draudzēties.” Savukārt tētis sacīja:” Ka spēks ir nepieciešams, lai uzvarētu sporta sacensībās.”

Taisnība ir mammai un tētim. Ja es būšu mierīgs un laipns, tad spēšu iegūt draugus un to cieņu. Sapriecājās lauvēns par to, ka viņam tika atklāts karaļu ģimenes noslēpums un viņš zināja, ka tagad viņam būs draugi, kuri viņu cienīs un godās, tāpat kā tēvu un māti (Николаевна, 2012).

Analīze pēc kritērijiem. Bērniem piemīt prasme pārveidot un pastāstīt pasaku, lai atspoguļotu varoņu pozitīvās pārmaiņas, tas izdodas Jeļizavetai, Aleksejam, Darinai, Katrīnai. Brianam, Domenikam, Emīlam Dinam ir regulāri nepieciešams autores atbalsts un palīdzība, jo paši nelabprāt vēlas izteikties. Jevgēnijs ir kļuvis nedaudz atvērtāks, prot klasificēt pozitīvās un negatīvās darbības, ar domas pamatošanu un sajūtu identificēšanu klājas grūtāk, vairāk atbild

ar “jā” un “nē”. Martins salīdzina nosauktās atbildes ar savu uzvedību, prot nosaukt darbības, kuras viņam palīdz uzlabot pašsajūtu. Sofija iesaistās diskusijā un centās pamatot savu viedokli.

4.4. Pētījumā iegūto datu analīze un interpretācija

Pedagoģiskajā procesā strādājot ar pasakām, bērnam verbālā un emocionālā līmenī tiek dota iespēja saprast, kādas ir sliktas darbības un labas. Iejusties tādās lomās, kā pāri darītājs un upuris, stiprais un vājais, mīlošais un vienaldzīgais, kā arī paskatīties un novērtēt savu rīcību no malas. Svarīgi ir tas, ka ar pasakas palīdzību tiek ieslēgta bērna iztēle, caur paspilgtinātu prizmu tas raugās pasaules likumos un attiecībās. Pasakā par labsirdīgo Pēteri katram ziepju burbulim ir savs tilpums un gaisa ietilpība. Sasniedzot kritisko punktu, burbulis plīst. Neskatoties uz to, cik tas košs un krāsains, viens pieskāriens var būt izšķirošais. Tieši tāpat ir ar cilvēku jūtām, emocijām, tās pareizā veidā neizreaģējot, bērnam šī sakāpināta emocija pēkšņi sprāgst, jo cilvēks nespēj ilgstoši dzīvot diskomfortā. Pētījuma beigās autore atkārtoti veica bērnu agresīvas uzvedības izvērtēšanu (*sk. 3. tabulu*).

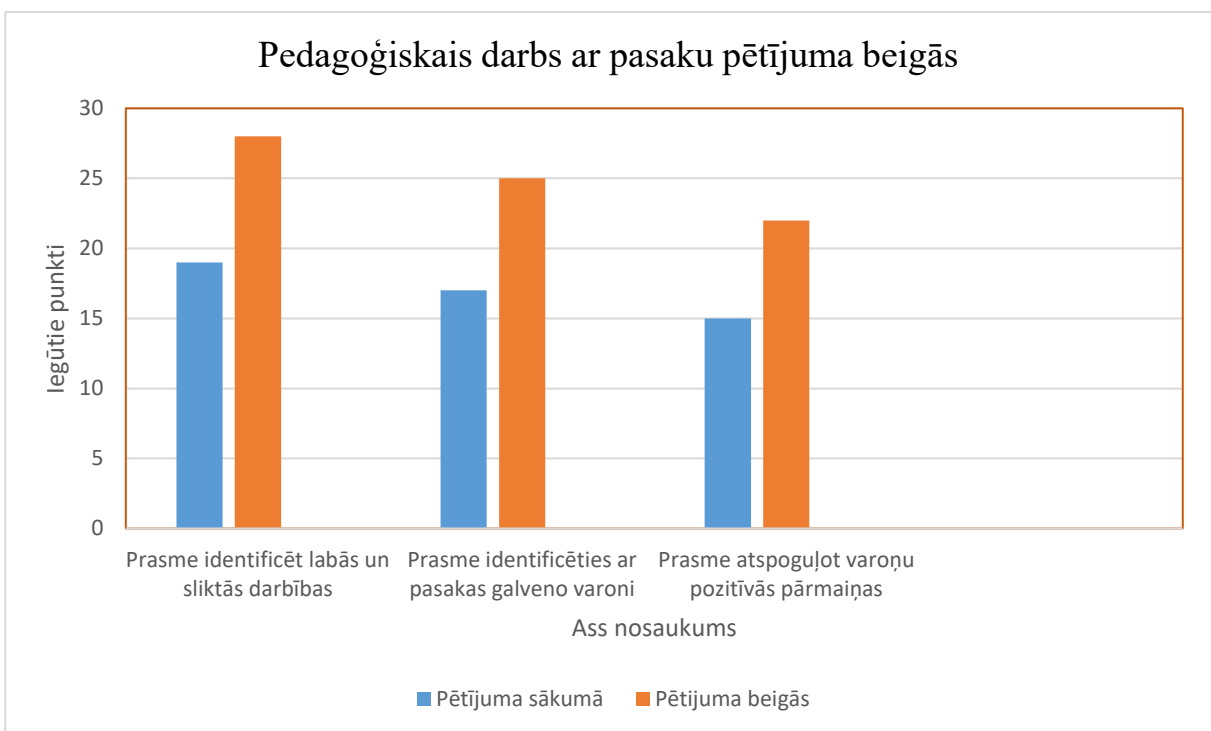
3. Tabula. Bērnu uzvedības raksturojums strādājot ar pasaku pētījuma sākumā un beigās

Kritēriji Bērnu vārds	1. Prasme pasakā identificēt un nosaukt varoņu labās un sliktās darbības.		2. Prasme pasaku izspēlēt un identificēt tos ar tās galveno varoni.		3. Prasme pārveidot un pastāstīt pasaku, lai atspoguļotu varoņu pozitīvās pārmaiņas		Rezultāti (punkti)		Vidējais punktu skaits	
	Brians	2	2	1	1	1	2	4	5	1,33
Dominiks	1	2	1	2	1	1	3	5	1,00	1,67
Viktors	3	3	1	2	1	2	4	7	1,33	2,33
Katrina	2	3	2	3	2	3	6	9	2,00	3,00
Emīls Dins	1	2	1	2	1	1	3	5	1,00	1,67
Jevgēnijs	1	2	1	2	1	1	3	5	1,00	1,67
Jeļizaveta	3	3	3	3	2	3	8	9	2,67	3,00
Martins	2	3	2	3	2	3	6	9	2,00	3,00
Aleksejs	2	3	2	3	2	2	6	8	2,00	2,67
Darina	1	2	2	3	1	3	4	7	1,33	2,33
Sofija	1	3	1	1	1	1	3	4	1,00	1,33
Kopā	19	28	17	25	15	22	53	73	Vid.16,66	Vid.27,34

	Aprīlis	Maijs	Aprīlis-	Maijs	Aprīlis	Maijs	Aprīlis	Maijs	Aprīlis	Maijs
--	---------	-------	----------	-------	---------	-------	---------	-------	---------	-------

Darba autore konstatē, ka pētījuma beigās:

- 8 bērniem, lai pieņemtu un izprastu savas jūtas ir nepieciešams daļējs autores atbalsts
- 3 bērniem autores atbalsts nav nepieciešams un ir novērojama izteikta darba aktivitāte (sk. 7.attēlu).

7.attēls. Bērnu iegūtās prasmes pētījuma beigās

Pētījuma autore konstatē, ka pētījuma beigās visiem bērniem piemīt daļējas vai izteiktas prasmes savu jūtu izprašanā, pieņemšanā un identificēšanā. Par 3 bērniem palielinājies skaits, kuriem ir izteiktas prasmes stāstīt par savām jūtām, pārdzīvojumiem un piedāvāt risinājumus. Kopumā ir 6 bērni, kuri spēj identificēties ar pasakas varoņiem un stāstīt par sajūtām un darbībām, kā rīkoties pareizi un nepareizi. Autore konstatēja, ka diviem zēniem ir nepieciešams atbalsts no psihologa un darbs ar autori individuāli.

Divu mēnešu laikā, lai mazinātu bērnu agresīvu uzvedību, autore izmantoja dažādu pasaku lasīšanu un to pārrunāšanu. Pārdomāti atlasīja un tulkoja pasakas ar aktuālo saturu bērniem un lēnām virzījās pretī mērķa sasniegšanai. Intensīvi un sistemātiski novēroja bērnu uzvedību pasakas pārrunu laikā. Pievērsa uzmanību uz reakciju konfliktsituācijās un risināšanas

paņēmienu. Rūpējās, lai mikroklimats, kurā uzturas bērni ir pozitīvs un bez vardarbības izpausmēm. Pasaka var būt, kā palīgs agresīvas uzvedības mazinātājs, ar noteikumu, ka šī metode tiek pielietota sistemātiski, pēctecīgi un ar augstu atbildības sajūtu.

Pētījuma autore uzskata, ka darbā izvirzītais mērķis ir sasniegts, uzdevumi izpildīti un **izvirzītā hipotēze –**

Bērnu agresīvas uzvedības izpausmes mazināsies

- ja pedagoģiskajā procesā tiks izmantota pasaku klausīšanās un to pārrunāšana, lai bērnam būtu vieglāk pieņemt un izprast savas jūtas un tās identificēt ar pasakas varoni

apstiprinājās.

Secinājumi

1. Autore analizējot teoriju secina, ka agresija kā jēdziens ir ļoti plašs. Šīs uzvedības viens no cēloņiem ir bērna sakrātās emocijas, tas ir līdzeklis, kas bērnam palīdz atbrīvoties no sliktās pašsajūtas.
2. Agresijas cēlonis var būt spēcīgs impulss, kuru jūt bērns, tā ietekmē veidojas nepieciešamība nekavējoties rīkoties. Šo impulsu var izsaukt apkārtējie vides faktori, piemēram, stress, skaļa runāšana un pārlieku liels prasīgums, kas parasti nāk no vecākiem un pedagogiem.
3. Agresīvas uzvedības cēlonis ir bērna stingra audzināšana, mokošā vide, kurā tas dzīvo, pielietojot pret to fiziskus sodus un draudus, bērnam veidojas vainas, mazvērtības sajūta, un bailes.
4. Svarīgu lomu bērna dzīvē ieņem multiplikācijas filmas un video spēles. Ja saturs ir ar vardarbīgām epizodēm un skatīšanās laiks nav limitēts, tad daži bērni var sākt jaukt realitāti ar fantāziju pasauli.
5. Agresiju iedala trīs grupās: naidīgā, reaktīvā, ekspresīvā, afektīvā, instrumentālā. Agresija var izpausties huligānismā, fiziskā vardarbībā, seksuālā vardarbībā un emocionālā.
6. Analizējot teoriju par 2. pirmsskolas posma attīstību, var secināt, ka bērna neatņemama dzīves sastāvdaļa ir rotaļa.
7. Analizējot bērna personības attīstības stadijas, viena no nepieciešamībām pirmsskolas vecumā ir gūt emocionālo apmierinājumu.
8. Sociālā attīstība šajā pirmsskolas posmā tikai veidojas, ar grūtībām saskarās bērni, kuri savās ģimenēs ir atradušies noteicēja lomā, tie ir pieraduši saņemt, ko vēlas.
9. Grupas pedagogam jābūt apveltītam augstu emocionālo intelektuālo spēju, lai spētu toleranti reaģēt uz agresijas izpausmēm.
10. Paņēmiens agresijas mazināšanai ir praktiskais darbs ar stiepli. Stieple simbolizē dusmas, spēku un agresiju. No tās veidojot skulptūras, bērns piepūlas -lokot, grozot un virpuļojot, tādējādi atbrīvojot sevi no sakrātajām emocijām.
11. Mazināt agresiju palīdzēs relaksējošās metodes, respektīvi, zīmēšanas nodarbības, mūzikas klausīšanās, lomu spēles.
12. Bērniem ar agresivitātes izpausmēm ir tendence uz muskuļu krampjiem, šajā gadījumā palīdz relaksējoši vingrinājumi, sejas, roku un ķermeņa muskuļu atslābināšanai, piemēram, elpošanas vingrinājumu un meditācija mierīgas mūzikas pavadījumā.

13. Agresīvas uzvedības korekcija var būt pasaku klausīšanās, pieņemot savas jūtas un tās identificējoties ar pasakas varoni, jo bērnu literatūra palīdz labāk izprast apkārtējo pasauli un ir lielisks līdzeklis, kā piekļūt bērna iztēlei un koriģēt nevēlamo uzvedību.

izvirzītā hipotēze –

- bērnu agresīvas uzvedības izpausmes mazināsies, ja pedagoģiskajā procesā tiks izmantota pasaku klausīšanās un to pārrunāšana, lai bērnam būtu vieglāk pieņemt un izprast savas jūtas un tās identificēt ar pasakas varoni **apstiprinājās.**

Priekšlikumi pedagogiem un vecākiem agresīvas uzvedības mazināšanai 2.pirmsskolas posmā

1. Pedagogam svarīgs nosacījums darbā ar agresiju ir ilgstoši vērot agresoru un sniegt tam labvēlīgu atbalstu, to sagaidot ar fizisku kontaktu, piemēram, glāsts pa plecu vai rokas spiedienu, smaids, tas bērnam dod iedrošinājumu doties tālāk.
2. Būtiski ir praktizēt aktivitātes, piemēram, aicināt bērnus izspēlēt dažādas situācijas ar emociju roku lellītēm. Pēc izspēlēšanas, ar jautājumu palīdzību, virzīt, lai bērni stāsta par sajūtām, atklāsmēm, par labo un sliktu. No sajūtām lēnām pārejot pie atbilstošās emocijas, tā rezultātā bērnos veidosies pieredze runāt par savām sajūtām un tās mazāk tiks izpaustas fiziskā veidā.
3. Bieži vien, kad bērns dusmojas, neviens viņu nesaprot. Ieteikums ir pamanīt šo bērnu un nosaukt emocijas, piemēram, es redzu, ka esi dusmīgs.
4. Informēt bērnu un demonstrēt skaidras un saprotamas robežas, kuras būtu vēlams ievērot. Nesakārtotība un dažādība bērnam var lieki izprovocēt dusmas un apmulsumu.
5. Dažādot mācību procesu ar dažādām kustību aktivitātēm, kustēšanās laikā sakrātās dusmas izzūd un mazinās dusmu afekta stāvoklis.
6. Metode, kuru var izmantot agresivitātes mazināšanai ir agresīva tēla zīmēšana. Aicinot bērnam aizvērt acis un mēģināt sajust šo stāvokli. Zīmēt uz papīra lapas simbolisku agresijas attēlu. Pēc tam zīmējumu iznīcināt.
7. Lai palīdzētu bērnam tikt galā ar agresiju pedagogs var piedāvāt dažādus uzdevumus, piemēram, darbs ar stiepli. Tas ir viens no mīļākajiem agresīvo bērnu materiāliem. Stieple atspoguļo viņa stāvokli, stingrība, savilkta atspere – agresija.
8. Viena no korigējošām metodēm, kuru var izmantot ir pasaka. Šī metode sniegs pozitīvus rezultātus tikai tad, ja mācību procesā tiks izmantota sistemātiski un izplānojot bērnu darbības pēc pasakas klausīšanās.
9. Agresivitāte bieži mijiedarbojas ar trauksmes sajūtu, šādos brīžos var klausīties meditatīvu mūziku, ķermeņa un muskuļu atslābināšanai.
10. Vecākiem saglabāt mieru un būt pacietīgiem. Nepāraudzināt savu bērnu vienā dienā. Garantēt tiem pilnīgu konfidencialitāti un atbalstu.
11. Ja bērnam novērojama agresīvā uzvedība, atbalsts vecākiem un pedagogiem programmā **STOP 4-7** jeb "Kopā uz ceļa esam stiprāki".

Literatūras un citu avotu saraksts

1. Adlers, A. (1992). *Psiholoģija un dzīve*. – R.: IdeA.
2. Balode, L. (2015). *Vardarbība pret bērnu un vardarbība bērna ģimenē, tās veidi un pazīmes, starpinstitucionālā sadarbība, ja notikusi vardarbība*. Nodibinājums “Centrs Dardedze”. Rīga Prezentācija. Pieejams: http://www.lm.gov.lv/upload/prezentacija/dardedze_lm_metodsan2015.pdf
3. Broka, O. (2015). *Projekts „DROŠĪBĀ. Inovatīvas kopienu programmas aktuālu vardarbības veidu izskaušanai*. Bērnu agresīvas uzvedības profilakses un korekcijas programma. Pieejams: http://www.dc4f.lv/faili/B%C4%93rnu_agres%C4%ABvas_uzved%C4%ABbas_korekcijas_programma.pdf
4. Dereli, E. (2019). The relationship between prosocial behaviours, aggression types and moral—social rule knowledge in preschool children. *Cypriot Journal of Educational Sciences*, 14(1), 042–055. Retrieved: EBSCOhost. doi: 0000-0002-1726-3144.
5. Filljoza, I. (2016). *Bērns grib mani nokaitināt*. Rīga. Jumava.
6. Garbi L. (2020). *Your child's growth and development at age 5*. Retrieved from: <https://www.verywellfamily.com/5-year-old-developmental-milestones-620713>
7. Gēbele I. (2012). *Pasaku dziedinošais spēks*. Jelgavas tipogrāfija.
8. Girard, L. C., Tremblay, R. E., Nagin, D., & Côté, S. M. (2019). Development of Aggression Subtypes from Childhood to Adolescence: a Group-Based Multi-Trajectory Modelling Perspective. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 47,825–838. Retrieved from: PubMed.gov. doi: 10.1007/s10802-018-0488-5.
9. Grejs, Dž. (2001). *Bērni ir no debesīm*. Rīga. Jumava.
10. Irbe, A., Lindenberga, S. (2014). *Bērns runāt mācās ģimenē*. Rīga. Raka.
11. Karpova, Ā. (1998). *Personība. Teorijas un to radītāji*. Rīga. Zvaigzne ABC
12. Kristapsone, S. (2020). *Statistiskās analīzes metodes pētījumā*. SIA “Biznesa augstskola Turība.”
13. Lapsa, D.(2020). *Par bērnu un pusaudžu agresivitāti - cik tas ir aktuāli Latvijas un pasaules kontekstā? Bērnu un pusaudžu agresiju*. Pieejams: <https://www.arstipsihoterapeiti.lv/lv/bernu-un-pusaudzu-agresija.html>
14. Labklājības ministrijas. (2022). Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcijas 2021. gada publiskais pārskats. Pieejams: <https://www.bti.gov.lv/lv/jaunums/valsts-bernu->

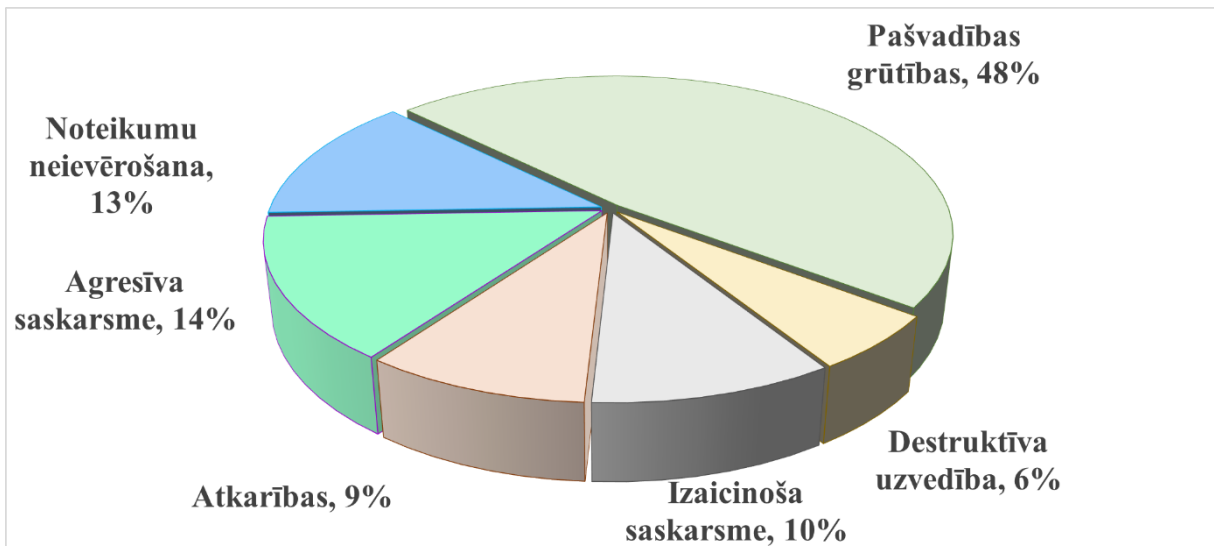
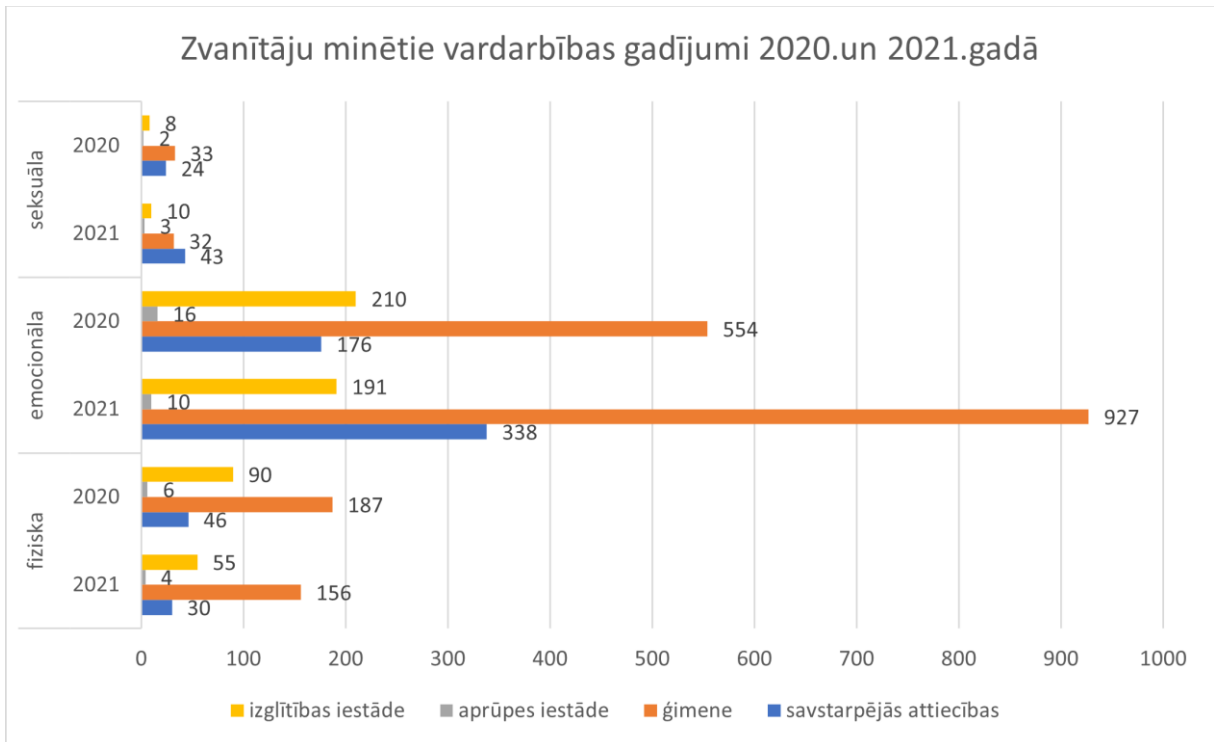
- [tiesibu-aizsardzibas-inspekcijas-2021-gadapublicaisparskats?utm_source=https%3A%2F%2Fwww.google.com%2F](https://www.google.com/search?q=tiesibu-aizsardzibas-inspekcijas-2021-gadapublicaisparskats&utm_source=https%3A%2F%2Fwww.google.com%2F)
15. Latvijas Republikas Satversme. (19.06.1998). LR likums. redakcija: 30.06.2020. Rīga: Latvijas Vēstnesis. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/49096-bernu-tiesibu-aizsardzibas-likums>
 16. Lieģeniece, D. (1999). *Kopveseluma pieeja audzināšanā*. Rīga. Raka.
 17. Martinsone, K., Miltuze, A., Voita, D., Čukurs, E., Mihailova, S., Damberga, I.,.....Hofmane, A. (2015). *Psiholoģija 1*. Rīga. Apgāds Zvaigzne ABC.
 18. Lapierre, M. A. (2016). *Emerald Group Publishing Limited. Emotion regulation and young children's consumer behavior*. Retrieved from: <https://datubazes.lanet.lv:5879/insight/content/doi/10.1108/YC-11-2015-00566/full/pdf?title=emotion-regulation-and-young-childrens-consumer-behavior>
 19. Mārtinsone, K., Pipere, A., Kamerāde, D., Kristapsone, S., Mihailovs, I. J., Sīle, V.,Olsena, S. (2011). *Ievads pētniecībā. Stratēģijas, dizaini, metodes*. Rīga. Raka.
 20. Ņikišins, J. (2018). *Kvantitatīvās metodes socioloģijā*. Pieejams: <https://enciklopedija.lv/skirklis/2250>
 21. PEDAGOGS.LV (2021). Pieejams: <https://pedagogs.lv/macibu-lidzeklu-veidi/>
 22. Rahman, F. (2017). *Theory and Practice in Language Studies*. Retrieved from: <http://www.academypublication.com/issues2/tpls/vol07/05/02.pdf>
 23. Romenkova, V. (2008). *Bērns ģimenē un sabiedrība*. Jēkabpils. BJC Rīgas Skolēnu pils.
 24. Ruduša, V. (2012). *Emocionālā vardarbība*. Rīga. Raka.
 25. Scott, J. G. (2018). The aggressive child. *Journal of Pediatric and Child Health*, 54(10), 1165-1169. Retrieved from: PubMed.gov. doi: 10.1111/jpc.14182.
 26. Students, J. A. (1998). *Vispārīgā paidoģija*. Rīga. Raka.
 27. Svence, G. (1999). *Attīstības psiholoģija*. Rīga. Zvaigzne ABC.
 28. Škušlovnika, D., Tiltiņa-Kapele, I., Dudkina, A. (2014). *Trauksme un agresija*. Rīga. SIA Apgāds Zinātne.
 29. Špona, A. (2001). *Audzināšanas teorija un prakse*. Rīga. Raka.
 30. Špona, A. (2004). *Audzināšanas process teorijā un praksē*. Rīga. Raka.
 31. Špona, A., Čehlova, Z. (2004). *Pētniecība pedagoģijā*. Rīga. Raka.

32. Tauriņa, Ž., Kleinberga, G., Beikarte I. (2020). Par ko liecina bērna agresija? Kā to mazināt? Pieejams: <https://www.lsm.lv/raksts/dzive--stils/vecaki-un-berni/par-ko-liecina-berna-agresija-ka-to-mazinat.a238965/>
33. Visiko Knox-Johnson, L. (2016). The Positive Impacts of Fairy Tales for Children. Retrieved from: <https://hilo.hawaii.edu/campuscenter/hohonu/volumes/documents/HohonuVol142016.pdf>
34. Žogla, I., Kalniņa, D., Antiņa, I. (2012). *Skolotāja pētnieciskā darbība*. Rīga. Raka.
35. Walker, S. (2010). Young people's mental health: the spiritual power of fairy stories, myths and legends. *Mental Health, Religion & Culture*, 13:1, 81-92. Retrieved from: Taylor & Francis Online. doi: 10.1080/13674670903196721
36. Бондаренко, А. (2013). Сказка про контроль агрессии «Горячий чайник Арчи»
Pieejams: <https://fairytales.happyfamily.expert/skazka-pro-kontrol-agressii-goryachij-chajnik-archi/>
37. Широкова, Г. А., Жадько Е. Г. (2004). *Практикум для детского психолога*.
Pieejams: <https://ru.b-ok2.org/book/3082628/0e0f50>
38. Викторова, Е. П. (2016). Педагогические условия профилактики агрессивного поведения детей старшего дошкольного возраста. *Молодой учёный*, 11 (115), 1514-1515. Pieejams: <https://moluch.ru/archive/115/30691/>
39. Веретнова, И. В. (2008). Особенности проявления детской агрессии и формы ее коррекции. *Социум и власть*, 2 (18), 18-19. Pieejams: <https://cyberleninka.ru/article/n/osobennosti-proyavleniya-detskoj-agressii-i-formy-ee-korreksii/viewer>
40. Смирнова, Е., Хузеева, Г. (2003). *Дошкольное воспитание: Агрессивные дети*.
Pieejams: [http://psychlib.ru/mgppu/periodica/DV042003/Sad-62.htm#\\$p62](http://psychlib.ru/mgppu/periodica/DV042003/Sad-62.htm#$p62)
41. Шалагинова, К. С. (2011). *Системное психологическое сопровождение как эффективная технология работы с агрессивными младшими школьниками*. Вестник практической психологии образования. Pieejams: <https://psyjournals.ru/files/56278/vestnikPsyobr20114shalaginova.pdf>
42. Долгова, А. Г. (2009). *Агрессия у детей младшего школьного возраста*. Вестник практической психологии образования. Pieejams: <https://psyjournals.ru/files/28231/vestnikPsyobr20092Dolgova.pdf>

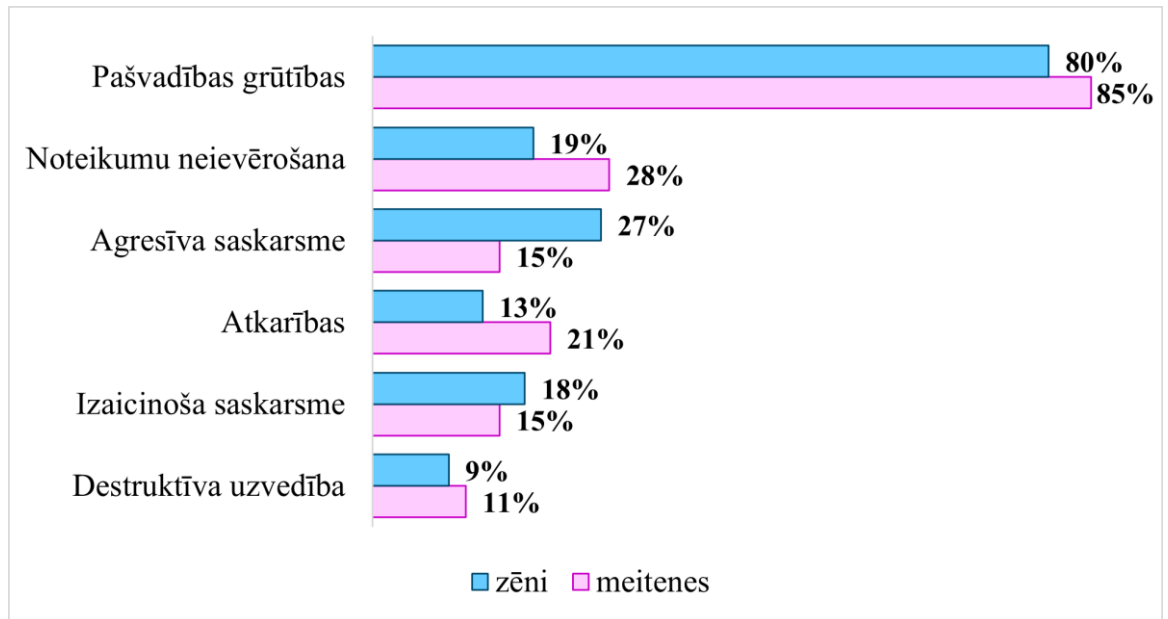
43. Маниченко, И. (2013). *Pieejams*: https://logopeddoma.ru/news/skazka_pro_dobrogo_petju_irina_manichenko/2013-05-11-77
44. Николаевна, Б. Т. (2012). *Маленький медведь*. *Pieejams*: <https://www.blinova-sp.ru/malenkiy-medvezhonok.htm>
45. Николаевна, Б. Т. (2012). *Крокодильчик (сказки для детей, проявляющих словесную агрессию)*. *Pieejams*: <https://www.blinova-sp.ru/krokodilchik-skazki-dlya-detey-proyavlyayushhih-slovesnyuyu-agressiyu.html>
46. Николаевна, Б. Т. (2012). *Львенок в школе*. <https://www.blinova-sp.ru/lvenok-v-shkole.html>
47. Петрик, А. (2020). *Как компьютерные игры влияют на психику детей и подростков*. *Pieejams*: <https://ru.sputnik.md/moldova/20161210/10276480/igry-deti-compiutery-psihiika-podrostki.html>
48. Цвирко, Л. (2013). *Сказка про Колю и его друзей*. *Pieejams*: https://logopeddoma.ru/news/skazka_pro_kolju_i_ego_druzej_ljudmila_cvirko/2013-05-11-76

Pielikums

1. Pielikums. *Statistikas dati*

2. Pielikums. Statistikas dati.

Bakalaura darbs “Bērnu agresīvas uzvedības novēršanas iespējas pirmsskolas 2. posmā ”
izstrādāts Latvijas Universitātes Pedagoģijas, psiholoģijas un mākslas fakultātē.

Ar savu parakstu apliecinu, ka pētījums veikts patstāvīgi un izmantoti tikai tajā norādītie
informācijas avoti.

Autors: Ilona Gūtmane

(vārds, uzvārds)

Rekomendēju darbu aizstāvēšanai

Darba zinātniskais vadītājs/a: Pofesore Tija Zīriņa

2022. gada rudens semestris